

**«ЗА ВІДСУТНОСТІ
СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ»**

**ЦІНА БЕЗКАРНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ
ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ В УКРАЇНІ**

AMNESTY
INTERNATIONAL

Amnesty International — всесвітній рух, що об'єднує понад 3 мільйони прихильників, членів та активістів із більш ніж 150 країн і регіонів, які виступають за припинення грубих порушень прав людини.

Amnesty International прагне забезпечити кожній людині можливість користуватися всіма правами, проголошеними у Загальній декларації прав людини та інших міжнародних правозахисних документах.

Наша організація не залежна від урядів, політичних ідеологій, економічних інтересів та релігійних переконань і фінансується, в основному, за рахунок членських внесків і добровільних пожертвуваль.

AMNESTY
INTERNATIONAL

Перше видання від 2011 року
Amnesty International Ltd
Peter Benenson House
1 Easton Street
London WC1X 0DW
United Kingdom

© Amnesty International 2011

Індекс: EUR 50/009/2011 Ukrainian
Мова оригіналу: англійська
Надруковано Міжнародним Секретаріатом організації
Amnesty International, Сполучене Королівство
Великобританії та Північної Ірландії

Усі права застережені. Це видання захищене авторським правом, однак може бути безкоштовно відтворене будь-яким засобом в рамках правозахисної діяльності та кампаній, а також в навчальних цілях, але не призначене для перепродажу. Автори просять у будь-якому випадку попередньо узгоджувати з ними використання цього тексту з метою оцінки можливих наслідків. Будь-яке інше відтворення цього видання або його використання в інших публікаціях, а також його переклад чи адаптація дозволяється лише з попередньої згоди видавництва та може підлягати сплаті. За дозволом та будь-якими довідками звертатися електронною поштою за адресою: copyright@amnesty.org.

Фотографія на обкладинці: Траурна акція з нагоди річниці смерті Ігоря Індила, студента, який загинув під час перебування під вартою в міліції 17 травня 2010 року. Вона проводилася в рамках кампанії «Ні поліцейській державі», присвяченій жертвам зловживань владою з боку правоохоронців в Україні.

© Сергій Світлицький / Demotix

amnesty.org

ЗМІСТ

1. ВСТУП	5
2. МІЛІЦІЯ.....	8
Тиск у зв'язку з високими очікуваннями щодо розкриття злочинів	9
Корупція в міліції.....	11
3. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ.....	14
Катування та інші види жорстокого поводження	14
Масштаби проблеми	15
Порушення права на життя	17
Порушення права на свободу та безпеку	20
Зловживання Кодексом про адміністративні правопорушення.....	22
Неналеже ведення документації про затримання.....	23
Перешкоди у доступі до адвоката	24
Дискримінація та расистські образи	24
4. ВІДСУТНІСТЬ ПІДЗВІТНОСТІ	29
Внутрішній нагляд.....	29
Зовнішній нагляд	30
5. НЕЕФЕКТИВНІ МЕХАНІЗМИ ОСКАРЖЕННЯ	32
Міністерство внутрішніх справ.....	33
Генеральна прокуратура.....	35
Уповноважений Верховної ради України з прав людини (омбудсмен)	36
6. НЕНАЛЕЖНЕ ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАНЬ	38
Недостатня незалежність	39

Неадекватність розслідувань.....	41
Затримки в проведенні розслідувань	42
Недостатнє залучення потерпілих	44
Пригноблення та залякування скаржників.....	46
7. НЕПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ТА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	49
Непритягнення до кримінальної відповідальності.....	49
Невживання відповідних дисциплінарних санкцій.....	51
8. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	53
ПОСИЛАННЯ	57

1. ВСТУП

Здобувши незалежність в 1991 році, Україна розпочала процес реформування законів та інституцій держави з метою забезпечення верховенства права та кращого захисту прав людини. Цей процес мав деякі успіхи. Проте у багатьох галузях все ще існують суттєві розбіжності між проголошеними намірами щодо поліпшення захисту прав людини та реальним становищем. Зокрема, методи роботи міліції не відповідають міжнародним стандартам підзвітності та прозорості. Каткування на інші види жорстокого, негуманного або такого, що принижує гідність, поводження широко використовуються працівниками міліції, а безкарність за такі дії є нормою.

В останні роки такі порушення стали частіше висвітлюватися засобами масової інформації, а також поширилося громадське обурення у зв'язку з ними. Смерть 19-річного студента Ігоря Індила під час утримання його під вартою в міліції у травні 2010 року, слід за якою сталася смерть Дмитра Ящука в червні, викликали протести у всій країні.

Міністерство внутрішніх справ не повністю проігнорувало ці вияви занепокоєності і продемонструвало, що воно почало усвідомлювати той факт, що довіра громадськості до міліції знаходиться на найнижчому рівні. Однак визнання масштабів цієї проблеми з боку провідних політиків та керівництва правоохоронних органів та окремі спроби протидіяти цьому явищу є недостатніми для забезпечення реальних змін. Натомість необхідне тверде зобов'язання з боку уряду та самих правоохоронних органів провести всеохоплюючу реформу, яка покладе внутрішню та зовнішню підзвітність в основу роботи міліції.

Дослідження, проведене організацією Amnesty International, показало, що в Україні фактично існує культура безкарності за серйозні кримінальні вчинки, включаючи каткування та вимагання, скоєні правоохоронцями в ході їхньої роботи. Структурні недоліки, високий рівень корупції, тісні функціональні та інші зв'язки між прокуратурою та міліцією, непроведення або незадовільне проведення розслідувань кримінальних вчинків, скоєних правоохоронцями (навіть у тих випадках, коли існують медичні або інші достовірні докази на підтримку заяв), переслідування та залякування скажників, а також низький рівень подальшого притягнення винних до відповідальності, — все це сприяє безкарності за порушення правоохоронцями прав людини. Багато з цих факторів яскраво ілюструє справа Якова Строгана:

Анна Строган розповіла представнику Amnesty International, що її чоловік **Яків Строган** був затриманий співробітниками Київського райвідділу міліції міста Харкова 16 серпня 2010 року після сварки з сусідом. За словами Якова Строгана, його вивезли в ліс, де працівники міліції били його й піддавали тортурам та іншим видам жорстокого поводження. Він сказав, що міліціонери катували його еклектичним струмом і потім застосовували до нього нашатирний спирт, але давали його не нюхати, щоб привести до притомності, а вливали токсичний розчин, що вміщує карбонат амонію, в ніс та горлянку. Упродовж 4 днів його тримали у якійсь квартирі в Харкові без зв'язку із зовнішнім світом. Анна Строган

розповіла представнику Amnesty International, що коли вона пішла шукати свого чоловіка, начальник Київського райвідділу міліції познайомив її з адвокатом, який запропонував допомогти їй зі звільненням її чоловіка за 10 тисяч доларів США. Анна Строган відмовилася платити, але, намагаючись виграти час, вступила в переговори з адвокатом, тому що їй сказали, що її чоловіка можуть тримати в міліції лише упродовж 4 днів, після чого його мають доставити до суду. Наскільки жорстоко поводитися з її чоловіком вона зрозуміла тільки тоді, коли їй передали його одяг, і вона побачила, що він був вкритий плямами крові та розірваний, а на штанах були фекалії.

І дійсно, Якова Строгана звільнили через чотири дні. Він вирішив подати скаргу на міліціонерів щодо поводження з ним. 29 жовтня районний прокурор відмовив у порушенні кримінальної справи за його заявою на підставі «відсутності складу злочину». Пізніше Яків Строган взяв участь в прес-конференції та надав широкого розголосу своїй скарзі, включаючи інформування Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та Комітету Верховної Ради з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності. Його знову затримали 9 грудня 2010 року, побили в міліції та висунули звинувачення в замаху на вбивство. Харківська правозахисна група вважає, що його повторний арешт є помстою за те, що він подав скаргу на жорстоке поводження з боку працівників міліції. Зараз його утримують в Харківському СІЗО.

Справа Якова Строгана не є винятковим випадком. За деякими оцінками, в Україні кожного року сотні тисяч людей стають жертвами порушень прав людини, вчиненими працівниками правоохоронних органів.¹ Серед цих порушень — расові образи, вимагання, катування та інші види жорстокого поводження, а також смерть внаслідок неправомірних вчинків міліціонерів під час перебування затриманого під вартою. Результатом поширеної культури безкарності є те, що такі порушення зазвичай ігноруються, або скарги, які висувують добре обґрунтовані обвинувачення, отримують від прокуратури стандартну відповідь, що базується на Статті 6 Кримінально-процесуального Кодексу — «відсутність в діянні складу злочину».²

Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) стверджує, що: «Віра в можливість заборони катувань та інших форм жорстокого поводження опиняється під загрозою кожного разу, коли посадові особи, що мають нести відповідальність за подібні зловживання, уникають відповідальності за свої дії. Якщо після появи інформації, в якій вказується на жорстоке поводження, не з'являється швидка та дієва відповідь, тоді ті, хто схильні до застосування жорстокого поводження щодо позбавлених волі осіб, швидко увірують — і зовсім небезпідставно — що вони можуть чинити так безкарно. І, навпаки, коли перед судом, відповідаючи за свої дії чи помилки, постають посадові особи, які віддають розпорядження, дозволяють, пробачають або чинять катування чи жорстоке поводження, це, безсумнівно, сигналізує про те, що ніхто не буде миритися з подібним поводженням».³

Упродовж останніх років Європейський суд з прав людини все частіше приймає рішення проти України, в яких доходить висновку, що Україна порушує свої обов'язки за Статтею 3 Європейської Конвенції про захист прав людини стосовно запобігання

катувань та інших видів жорстокого поводження. Більш того, ці висновки свідчать про неодноразову та систематичну неспроможність держави проводити ефективне розслідування заяв про катування. В жодній із справ, у яких Суд визнав порушення вимог Статті 3, винні не постали перед судом, а органи влади України не вжили адекватних заходів для усунення перешкод для ефективного розслідування скарг на дії правоохоронців. В цьому звіті пропонуються деякі позитивні заходи, включаючи встановлення незалежного нагляду за діями міліції та процедур оскарження, які мають допомогти Україні підсилити підзвітність правоохоронних органів та ефективно боротися з катуванням та іншими видами жорстокого поводження.

Ця проблема не нова. Шість років тому організація Amnesty International оприлюднила доповідь *«Час діяти: катування та жорстоке поводження із затриманими в міліції»* (Індекс: EUR 50/004/2005), в якій була задокументована існуюча в масштабах всієї країни практика ігнорування або закриття без розслідування скарг на дії працівників міліції. У доповіді 2005 року були висвітлені шість справ про катування та інших видів жорстокого поводження, і лише дві з них закінчилися покаранням кількох працівників міліції, яких звинувачували потерпілі. Після публікації цієї доповіді правоохоронці застосовували репресивні заходи до чотирьох осіб, очевидно, щоб відохотити їх від наполягання на розгляді їхніх скарг. Троє з них залишили Україну у пошуках притулку в інших країнах.

Через шість років після публікації доповіді було зроблено декілька суттєвих кроків для того, щоб забезпечити відповідність роботи міліції міжнародним та регіональним стандартам захисту прав людини. Однак поза увагою було залишено багато рекомендацій, наданих організацією Amnesty International в цьому звіті, а також Європейським Союзом. Наприклад, не було створено національний превентивний механізм для моніторингу місць утримання у відповідності до зобов'язань України згідно з Факультативним протоколом до Конвенції ООН проти катувань, та не було засновано незалежний орган для розслідування заяв на дії працівників міліції. Як і раніше, заяви про катування не розслідуються ефективно та оперативно, а ті, хто наполягають на розгляді своїх скарг, наражаються на ризик судових баталій, що тривають роками, та на болісні та агресивні методи розслідування, щоб притягнути винних до відповідальності.

2. МІЛІЦІЯ

Щоб зрозуміти причини цієї ситуації необхідно краще зрозуміти організаційну структуру та історію міліції в Україні.

Міліція в Україні є дуже централізованою структурою, безпосередньо підпорядкованою Міністру внутрішніх справ. Існує 33 обласних управління внутрішніх справ, кожне з яких має від 18 до 30 районних відділів, які в свою чергу діляться на місцеві відділення. Загальна кількість працівників міліції складає 300 тисяч осіб.

Хоча декларативною метою діяльності міліції в Радянському Союзі було забезпечення громадського порядку та боротьба зі злочинністю, вона фактично була інструментом репресивного контролю, а не органом, який служить громадськості і звітує перед нею. У відповідності до своєї ролі органу, що забезпечує виконання державної політики, міліція виконувала широке коло функцій окрім запобігання злочинності та розслідування злочинної діяльності, багато з яких вона продовжує виконувати і зараз. Серед них — технічний огляд транспортних засобів, видання паспортів, імміграційний контроль та реєстрація місця проживання.

Після розпаду Радянського Союзу Міністерство внутрішніх справ України вжило суттєві заходи, спрямовані на адаптацію до роботи в демократичній системі на відміну від авторитарної політичної системи. Навіть ще до розпаду Радянського Союзу в 1991 році був прийнятий Закон «Про міліцію», в якому стверджувалося, що діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями і населенням. Повага до прав людини прямо не названа як один із принципів роботи міліції, але Загальна декларація прав людини та інші міжнародні інструменти із захисту прав людини згадуються як правова основа діяльності міліції разом із конституцією та іншими законами країни. Новий проект Закону «Про міліцію», складений профспілкою працівників органів внутрішніх справ, зараз знаходиться на розгляді у Верховній Раді. Він пропонує ще більше відокремити міліцію від радянської спадщини шляхом «переорієнтації від репресивно-каральної стратегії до партнерства та служіння суспільству».

Після публікації доповіді Amnesty International у 2005 році Міністерство внутрішніх справ продемонструвало значну відкритість. Було створене нове Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ з мережею радників з питань прав людини у всій країні, включаючи деяких осіб, які раніше працювали в громадських організаціях. У 2004 році була забезпечена системна робота так званих мобільних груп з моніторингу дотримання прав людини в місцях позбавлення волі, підпорядкованих МВС. У 2008 році мобільні групи провели 377 інспекцій. А в період з 2005 по 2010 рік регулярно працювала Громадська рада, яка забезпечувала платформу для консультацій з громадянським суспільством. Цим ініціативам був покладений кінець у березні 2010 року, коли Анатолій Могильов замінив Юрія Луценка на посаді Міністра внутрішніх справ. Управління моніторингу прав людини було замінено підрозділом, який вже немає мережі регіональних радників з питань прав людини, що входили до складу Управління. Громадська рада поновила

свою діяльність у січні 2011 року, але на цей час узгоджено лише Меморандум про взаєморозуміння, і тому ще надто рано робити висновки щодо ефективності залучення нею громадянського суспільства до діяльності правоохоронних органів.

У відділеннях міліції поетапно встановлювали камери відеоспостереження, які зараз використовуються у чергових кімнатах та деяких камерах в усіх регіонах. Однак камери відеоспостереження часто вимикають. Наприклад, під час суду над Фірдовсі Сафаровим, громадянином України азербайджанського походження, який заявив, що його побили працівники міліції Могильова-Подільського в травні 2011 року, виявилось, що камери відеоспостереження у відділенні міліції начебто не працювали.

Міністерство внутрішніх справ також виявляє більшу готовність визнати існування проблеми катування та жорстокого поводження. 31 березня 2011 року Міністерство внутрішніх справ видало розпорядження «Про додаткові заходи щодо недопущення випадків катування та жорстокого поводження в діяльності ОВС». У Розпорядженні стверджується, що «ганебні факти проявів брутального чи жорстокого поводження, застосування катувань з боку працівників міліції до цього часу залишаються не викорененими. В окремих органах і підрозділах внутрішніх справ культивується практика розкриття злочинів із застосуванням будь-яких, навіть протизаконних методів». Крім інших заходів у Розпорядженні передбачені перевірки персоналом Міністерства всіх місць утримання під вартою; обладнання приміщень для проведення допитів системами відеозапису; видання усім затриманим листівки, в якій пояснюються їх права. Однак ще невідомо, чи принесли ці заходи якісь результати.

ТИСК У ЗВ'ЯЗКУ З ВИСОКИМИ ОЧІКУВАННЯМИ ЩОДО РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ

«Вони мають жорсткі інструкції. Вони повинні розкрити п'ять або шість справ, і якщо їм в руки попадає молодий хлопець, вони зроблять все можливе, щоб «розкрити» злочин».

Зоя Карпиленко, мати жертви катування

«Звідки виникає катування? Є критерії оцінки роботи міліції, які використовуються і зараз... розкриття злочинів... Коли ставиться питання про те, що найголовніше — розкривання... Це і призводило до того, що співробітники міліції були націлені на вчинення катувань».

Виступ Анатолія Могильова на прес-конференції 29 квітня 2011 року.⁴

До спадщини охорони порядку радянських часів відноситься і очікування того, що правоохоронці мають розкривати значний відсоток злочинів. Деякі політики та керівництво правоохоронних органів очікують, що міліція України забезпечуватиме розкриття злочинів на рівні 60-70%. В результаті цього місцеві керівники тиснуть на своїх підлеглих, які, відчуваючи цей значний неформальний тиск, намагаються забезпечити бажані результати будь-якими методами. Із заяв політиків та керівництва Міністерства внутрішніх справ зрозуміло, що в якості критерію оцінки роботи міліції все ще використовується відсоток розкриття злочинів, а не такі фактори, як громадське ставлення до міліції та запобігання злочинності.

Вже в 2004 році у відповіді на доповідь Європейського комітету з питань запобігання катуванням український уряд визнав існування цієї проблеми, заявивши:

*«Однією з причин перевищення влади оперативними працівниками відділень міліції є їхня помилкова думка, що рівень розкриття злочинів — головний критерій оцінки ефективності їхньої роботи. Саме тому деякі співробітники намагаються досягти високого рівня розкриття злочинів будь-якими методами».*⁵

Однак пройшло сім років, а ця проблема залишається невирішеною, змушуючи Міністра внутрішніх справ заявити на прес-конференції 29 квітня 2011 року, що головною причиною катувань є критерії оцінки роботи працівників міліції, яких заохочують розкривати велику кількість злочинів будь-якими методами. Міністр порівнював Україну, де від міліції очікується розкриття злочинів на рівні 60-70 відсотків від загальної кількості відомих злочинів, з Польщею, де цей показник складає лише 40 відсотків. Але при цьому довіра до польської поліції у населення у багато разів вища, ніж до української міліції, тому що польська поліція захищає «права та свободи громадян». Він заявив, що «ніяке порушення прав та свобод людини не виправдовує розкриття навіть найтяжчого злочину».⁶

Проте у спробі вирішити цю проблему були вжиті деякі заходи. У 2010 році були видані два накази МВС про оцінку роботи міліції: наказ № 197 «Про критерії» від 25 травня 2010 року та наказ № 279 «Про затвердження системи оцінки діяльності підрозділів органів внутрішніх справ на основі нових критеріїв». Цими двома документами вводяться нові критерії оцінки роботи міліції. Однак згідно з Асоціацією українських моніторів з дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів у цих наказах зберігалася стара модель кількісних показників розкриття злочинів та затриманих громадян.⁷ У наказі № 279 визначені такі критерії оцінки роботи міліції, спрямованої проти різних злочинів:

- кількість направлених до суду кримінальних справ;
- кількість заарештованих підозрюваних;
- кількість справ, підтверджених у судах, і кількість засуджених підозрюваних.

Новий наказ № 17, виданий в січні 2011 року, пропонує експериментальне впровадження нових критеріїв оцінки протягом 2011 року. Слід зауважити, що ці критерії передбачають відхід від кількісних показників оцінки роботи міліції.

Багато потерпілих від катування та жорстокого поводження з боку працівників міліції та родичів потерпілих, опитаних представниками організації Amnesty International, розповіли, що їх заарештували по слідах якогось серйозного злочину, а потім катували, щоб силоміць отримати в них зізнання у цьому злочині.

Михайла Бондаря було затримано в селі Сокилець Вінницької області в 2003 році після вбивства, скоєного в селі. Його мати розповіла представнику Amnesty International, що його доставили до відділення міліції в найближчому місті, Немирові, де, за її словами, його катували: підвішували на перекладині та били, а також піддавали ударам електричним струмом. Працівники міліції вимусили його зізнатися у вбивстві, але через 10 днів у суді він поскаржився на тортури і був

звільнений на поруки на підставі його заяви про те, що його силою примусили зізнатися, а також наявності адреси постійного проживання. Проти причетних працівників міліції не було вжито жодних заходів, і мати Михайла розповіла представнику Amnesty International, що він не подавав скарги, тому що боявся, що його знову будуть бити, якщо він поскаржиться. Внаслідок катувань він не може користуватися правою рукою. Після того, як його мати розпочала кампанію проти голови сілради через його неспроможність забезпечити елементарні послуги, розслідування справи у вбивстві знову було відкрито і Михайла Бондаря повторно затримали у 2007 році. Його засудили на підставі заяви, яку він начебто підписав у 2007 році, хоча його мати стверджує, що після того, як його катували в 2003 році, він не може писати. 25 лютого 2008 року його засудили за вбивство, а 10 липня 2008 року рішенням Верховного суду йому було відмовлено в апеляції. Зараз він відбуває покарання у виправній колонії 114 в Могилеві-Подільському у Вінницькій області.

Олександр Рафальський розповів представнику Amnesty International, що в червні 2001 року його катували працівники міліції в Києві в ході розслідування вбивства. Він сказав представнику Amnesty International, що працівники міліції його били під час арешту і потім у відділенні міліції, де вони одягли йому на голову чорний пластиковий пакет та періодично затягували його ременем на шиї, придушуючи його. Потім вони одягли йому на обличчя протигаз зверху на пакет. До судді його не доставили, а 16 липня 2001 року відвезли у відділення міліції в місті Ставище Київської області, де в камері до різних частин його тіла прикріпили електричні проводи, через які пропускали електричний струм, щоб примусити його зізнатися. Незважаючи на катування, які він переніс, Олександр Рафальський не зізнався у вбивстві, а 30 червня 2004 року його засудили до довічного ув'язнення за вбивство на підставі заяв свідків, які, за його словами, були вибиті під тортурами. Всі його скарги на міліцію та прокуратуру з вимогами провести розслідування його заяв про катування не мали успіху. У листі до батьків Олександра Рафальського від 20 червня 2008 року Генеральний Прокурор заявив, що немає потреби порушувати розслідування таких «незначних порушень». Розслідування заяв Олександра Рафальського щодо катувань не проводилося, а працівники міліції, які, за його словами, катували його, щоб заставити зізнатися у вбивстві, за успішне розкриття вбивства отримали подяки та підвищення. В 2011 році три суди винесли постанову про порушення кримінального розслідування за заявою Олександра Рафальського про катування. На час написання цієї доповіді розслідування не було розпочато.

Українські органи влади мають забезпечити, щоб оцінки якості роботи міліції, які впроваджуються експериментально в цьому році, спиралися на повагу до прав людини та етичні стандарти, а не на кількісні показники.

КОРУПЦІЯ В МІЛІЦІЇ

«По лінії ДАІ страшно те, що за останні роки склалася така система, коли підлеглі збирали гроші для начальника, вгору. Ось цей корупційний ланцюжок потрібно рубати, різати, пиляти.»

Міністр внутрішніх справ⁸

«Існує управління боротьби з торгівлею людьми... вони виїжджають на шосе, де працюють дівчата та наказують їм заплатити певні суми грошей: «Якщо не заплатиш, ти не зможеш стояти тут і в тебе будуть проблеми». Першого разу вони роздягли їх, забрали гроші та мобільні телефони і викинули їх у лісі. Другого разу вони побили їх, знов забрали гроші та мобільні телефони, а третього разу доставили їх до місцевого відділення міліції, де принижували їх як їм хотілося, а одну дівчину навіть зґвалтували... І приписали їм порушення за статтею 303, тобто звідництво.»

Олена Дорохова, адвокат, яка працює зі споживачами наркотиків.

Кодекс поведінки ООН для посадових осіб із підтримки правопорядку⁹ та Європейський Кодекс поліцейської етики чітко закликають працівників правоохоронних органів не чинити акти корупції. Європейський Кодекс поліцейської етики закликає держави «впровадити ефективні заходи для запобігання та боротьби з корупцією в поліції», а «персонал поліції протистояти будь-яким формам корупції в лавах поліції».¹⁰

8 червня 2011 року на зустрічі з Національним антикорупційним Комітетом Президент Віктор Янукович оголосив, що він підписав низку законів, спрямованих на боротьбу з корупцією взагалі, і заявив, що корупція є системним явищем, яке загрожує безпеці країни та веде до того, що країна щорік втрачає близько 20 млрд. гривень (1,7 млрд. євро).¹¹ Однак не зважаючи на неодноразові обіцянки з боку уряду, корупція залишається поширеною в українському суспільстві. Згідно з результатами Барометру Світової Корупції, що розповсюджується Transparency International, у 2010 році кількість українців, які визнали, що давали хабарі в різних установах України, які постачають послуги, становила від 30 до 49,9 %.¹²

Корупція дуже поширена в Міністерстві внутрішніх справ України, як і взагалі в українському суспільстві, а про вимагання з боку працівників міліції йшлося в багатьох справах, які стали відомі організації Amnesty International. У березні 2011 року на зустрічі з представником Amnesty International Анатолій Онищук, голова профспілки, визнав, що корупція в міліції є поширеним явищем. Корупції сприяє низький рівень заробітної плати — середня місячна зарплата міліціонерів в Україні становить 210 євро¹³ — та хронічне недофінансування діяльності міліції. Анатолій Онищук поінформував представника Amnesty International, що кожне відділення міліції недоотримує з центрального бюджету приблизно 40 відсотків фінансування, необхідного для забезпечення його діяльності, і має офіційний «благодійний фонд», який є частиною офіційної бухгалтерії. У 2010 році Рахункова палата України доповіла, що благодійні внески у сумі до 15 мільйонів гривень (1 350 000 євро) «спрямовувалася на створення комфортних умов для керівництва: придбання автомобілів, обладнання, комп'ютерної техніки, ремонт офісних приміщень та проведення різних урочистостей, конкурсів, обслуговування банкетів тощо»,¹⁴ а не на вирішення проблем із забезпеченням функціонування відомства. Існування таких благодійних фондів як на національному, так і на регіональному рівні відкриває шляхи для корупції. У вересні 2010 року депутат Верховної Ради Геннадій Москаль провів розслідування з приводу купівлі автомобіля каділак для Міністра внутрішніх справ. Міністр підтвердив, що цей автомобіль був придбаний за рахунок «благодійних коштів», але заявив, що він потрібний для зустрічей іноземних гостей.

Працівники міліції самі іноді шукають додаткових шляхів заробітку за рахунок отримання хабарів. Наприклад, організації, які працюють з робітниками секс-індустрії, повідомили представнику Amnesty International, що багато робітниць секс-індустрії вимушені платити хабарі, щоб уникнути переслідування. В інших випадках особи, затримані працівниками міліції, мають платити хабарі, щоб їх звільнили. Іноді правоохоронці вступають у змову з адвокатами, щоб вимагати хабарі в обмін на зняття кримінального обвинувачення або звільнення, як це було у випадку Якова Строгана.

Максима Слободяна, 19-річного студента, який живе з матір'ю-інвалідом та молодшою сестрою, за повідомленнями, побили, пограбували та затримали працівники міліції в грудні 2010 року в Кривому Розі. Після сварки з водієм його витягли з мікроавтобуса якісь незнайомці. Він зателефонував у міліцію, вважаючи, що його грабують, але виявилось, що незнайомці були працівниками міліції. Вони доставили його до найближчого відділення міліції, де в нього відібрали мобільний телефон, якого не повернули, побили і відпустили лише через 12 годин утримання. Під час утримання працівники міліції вимагали, щоб він зателефонував своєму батьку, який живе окремо від них, та попросив в нього грошей, щоб заплатити міліціонерам за звільнення. Він відмовився та записав все на диктофон, який мав при собі. На жаль, представники Amnesty International не мали можливості ознайомитися із записом, тому що його відіслали на експертизу у зв'язку зі скаргою на дії міліції, яку подав Максим Слободян. Ще один запис, зроблений Максимом Слободяном на MP3-плеєр, був спочатку включений в матеріали справи, але потім загубився, коли слідчі Міністерства внутрішніх справ передали матеріали в прокуратуру. Прокуратура відмовила у порушенні кримінального розслідування за його скаргою із стандартним обґрунтуванням — «за відсутністю складу злочину».

Юристи та журналісти розповідали Amnesty International, що в міліції поширена практика, коли працівники міліції платять своїм керівникам за призначення на посади, на яких існує можливість отримання хабарів, і навіть можуть отримати банківські кредити під заставу майбутніх доходів від роботи на цих посадах. Тоді працівники міліції просто вимушені забезпечити отримання достатнього прибутку, щоб розрахуватися за ці кредити.

Корупція в будь-якій установі структури забезпечення правопорядку або відправлення правосуддя завжди підриває повагу до прав людини, їх захист та дотримання. Організація Amnesty International надзвичайно стурбована тим, що корупція в Міністерстві внутрішніх справ України призводить до порушення прав людини з боку працівників міліції, коли підозрювані не можуть або не хочуть платити хабарі. Організація Amnesty International закликає український уряд вжити ефективних заходів для ліквідації корупції.

3. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ

Люди, які стикаються з працівниками міліції, наражаються на ризик різних порушень прав людини. Ті, хто був опитаний представниками Amnesty International під час підготовки цієї доповіді, повідомляли про широке коло зловживань з боку працівників міліції, починаючи зі словесних образ і закінчуючи серйозними порушеннями прав людини, такими як катування та інші види жорстокого поводження.

Особливо високого ризику порушення прав людини від рук працівників міліції зазнають споживачі наркотиків, секс-працівники, особи, які були раніше засуджені, та інші помітні меншини. Легкою здобиччю для працівників міліції є споживачі наркотиків та секс-працівники, тому що існує невелика ймовірність того, що вони будуть звертатися зі скаргами через те, що їм може загрожувати переслідування за незаконне зберігання наркотиків або проституцію. У своїй доповіді 2006 року, яка, зокрема, зосереджувалася на тому, як такі порушення впливають на результати боротьби з епідемією ВІЛ/СНІДу в країні, організація Human Rights Watch надала приклади зловживань з боку працівників міліції щодо споживачів наркотиків та секс-працівників, які часто стають жертвами таких порушень, оскільки їхнє маргінальне становище робить їх легкою здобиччю для міліціонерів, що ставлять собі за мету виконати план з арештів.¹⁵ Споживачі наркотиків та працівники НУО, які працюють з секс-працівниками, опитані представниками Amnesty International в березні та квітні 2011 року, повідомили, що вони все ще є об'єктом нападок з боку міліції. Часто їм загрожують переслідуванням, якщо вони не заплатять за звільнення. Ті, хто відмовляється платити, стають об'єктами переслідування, свавільного затримання, катування чи інших видів жорстокого поводження.

Однак дослідження організації Amnesty International показали, що жертвою може стати будь-хто. Юрист Тетяна Монтян була затримана за спробу зустрітися зі своїм клієнтом, Сергій Фесік куриє біля кафе, коли його затримали, а вчитель фізкультури Гліб Сканд був затриманий працівниками міліції в цивільному одязі, коли розмовляв із сусідом на сходовій площадці в під'їзді свого будинку.

КАТУВАННЯ ТА ІНШІ ВИДИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

«Спочатку вони поклали мене на підлогу, потім роздягли догола. Вони зв'язали мені руки та ноги. Вони прикріпили дроти до моїх пальців та вух, оголені дроти, а потім і до мошонки та ніг. Вони включили генератор на вулиці, дроти проходили через вікно на першому поверсі — дроти, багато дротів, які були прикріплені до мене. Я був мокрий. Коли вони почали.. Коли приїхала швидка допомога, вони витерли піну з мого рота. Моє серце не витримувало. Вони робили це три рази... Я пам'ятаю, що в якийсь момент мене так придавило струмом, що я не міг дихати і зовсім змерз. Я пам'ятаю, як мої очі застелив туман, як спалахнули іскри, і потім все. Після

цього я нічого не пам'ятаю. Відповідно до протоколу, вони мені тричі врятовували життя. Один лікар прийшов, щоб засвідчити мою смерть. Я бачив двох ангелів. Я бачив себе — один ангел був в мене над головою, а другий — біля моїх ніг.»

Олександр Рафальський описує тортури, які він пережив у Ставищанському відділенні міліції в Київській області в 2001 році.

За міжнародним законодавством катування та інші жорстокі, негуманні або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання не дозволяються ніколи і ні за яких обставин. Міжнародними стандартами захисту прав людини також передбачені заходи, яких країни мають вжити, щоб запобігти катуванням та іншим видам жорстокого поводження, забезпечувати розслідування заяв, притягувати до відповідальності винних та забезпечувати компенсацію жертвам.

Україна є учасницею низки міжнародних угод в галузі прав людини, які накладають на українську владу зобов'язання щодо запобігання катуванням та іншим видам жорстокого поводження з боку осіб, які діють від імені держави, та покарання за них, а також забезпечення відшкодування жертвам таких порушень. Серед цих угод — Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГП), Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод (ЕКПЛ) та Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Українським законодавством передбачена низка положень, які забороняють катування та інші види жорстокого поводження: в Статті 28 Конституції України стверджується: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню», а стаття 62 говорить: «Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь». Далі в Статті 127 Кримінального Кодексу України законодавчо забороняється катування і дається його визначення: «умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання...» Стаття 127 не повністю відповідає визначенню катування, наведеному в Статті 1 Конвенції проти катувань (див. с. 39).

МАСШТАБИ ПРОБЛЕМИ

В Україні дуже складно виміряти масштаби проблеми катування та інших видів жорстокого поводження через неадекватність методів ведення документації в правоохоронних органах, нестачу офіційних статистичних даних, а також через те, що багато людей неохоче подають скарги на таке поводження працівників міліції. За підрахунками Харківського інституту соціальних досліджень, в 2010 році в Україні від катування та інших видів жорстокого поводження в руках правоохоронців постраждали до 790 тисяч чоловік. Ця цифра отримана шляхом екстраполяції результатів опитування 2000 осіб в Київській, Харківській, Львівській, Полтавській областях та Автономній республіці Крим, включаючи 250 працівників міліції.¹⁶ 2,1 % респондентів

заявили, що вони або їхні родичі були жертвами «незаконного фізичного насильства» у відділеннях міліції. 18,2 % опитаних працівників міліції зазначили, що вони мали власний досвід зіткнення з катуванням та іншими видами жорстокого поводження у відділеннях міліції упродовж своєї кар'єри в міліції, а 7,8 % говорять про те, що стикалися із цим явищем упродовж останнього року. На запитання про розповсюдження «незаконного насильства» в українській міліції 58,5 % респондентів вказали, що воно є «дуже поширеним».

Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради з прав людини заявляє, що за 2010 рік вони отримали 5000 скарг на катування та інші види жорстокого поводження.

В своїй доповіді за 2009 рік Робоча група ООН з питань свавільних затримань пише про «численні, послідовні й часто варті довіри заяви з різних джерел... про зізнання, отримані від затриманих працівниками міліції за допомогою катувань».¹⁷

8 листопада 2008 року Світлану Помиляйко та Альону П.¹⁸ запросили до Орджонікідзівського відділення міліції в місті Харкові на допит у якості свідків у справі про крадіжку комп'ютерів із плиткового заводу, де вони працювали. Коли жінки прибули до відділення, слідчі їх допитали як підозрюваних і, за повідомленнями, катуваннями їх, намагаючись примусити їх зізнатися у крадіжці. Жінок відвели до різних приміщень на третьому та четвертому поверхах і там катували. Світлана Помиляйко розповіла представнику Amnesty International, що її посадили на стілець з руками, закованими наручниками за спиною. Спочатку працівники міліції намагалися заставити її підписати зізнання, загрожуючи тим, що з її 17-річним сином може щось трапитися. Коли вона відмовилася, два працівники міліції тримали її за плечі та ноги, тоді як третій зав'язав в неї на голові пластиковий пакет, щоб вона почала задихатися. «Я думала, що я там і помру, і що безглуздо вмирати таким чином», — розповіла вона представнику Amnesty International. Вона змогла прокусити пластиковий пакет, але коли співробітники міліції це побачили, вони побили її та прив'язали інший пакет поверх першого. Вона декілька разів непритомніла і пам'ятає, як опритомніла останній раз і побачила, що якийсь працівник міліції розкладає пасьянс на комп'ютері. Незважаючи на страх та приниження, вона відмовилася підписати заяву, і після допиту один з міліціонерів похвалив її за витривалість. Перед тим, як Світлана залишила відділення міліції, правоохоронці пригрозили, що будуть знов її катувати та залишать у камері з бомжами, якщо вона не підпише заяву, що не має ніяких скарг на поводження з нею, що вона і зробила. Повернувшись додому, вона відчувала себе погано та викликала швидку допомогу. Альона П. розповіла, що її відвели до приміщення на третьому поверсі відділення міліції, наказали зняти верхній одяг і прив'язали до стільця з руками, скованими наручниками, за стільцем. Міліціонери били її, придушували пластиковим пакетом та, стоячи в неї за спиною, викручували соски плоскогубцями. Світлана Помиляйко повідомила, що коли була у відділенні міліції, чула, як кричала Альона П. Потім її привели до кімнати, де вона побачила сумку та інші особисті речі Альони П. Пізніше обидві жінки подали скарги на дії працівників міліції. (Інформацію про заходи, вжиті у

відповідь на скаргу Світлани Помиляйко, див. на сторінці 38).

В останні роки органи влади виявляють більшу готовність визнати існування проблеми катування та жорстокого поводження із затриманими в міліції. 30 березня 2011 року Генеральний прокурор провів засідання Колегії Генеральної прокуратури. На засіданні, на якому були присутні Міністр внутрішніх справ, Уповноважений Верховної Ради з прав людини та інші посадові особи, Генеральний прокурор безпрецедентно визнав, що зростає кількість заяв про катування та інші види жорстокого поводження, і що прокуратура неспроможна вжити адекватних заходів для розслідування цих порушень. Він також висловив своє занепокоєння зростанням кількості випадків смерті під час утримання під вартою.¹⁹

Визнання існування та масштабів катувань та інших видів жорстокого поводження є одним з найважливіших перших кроків у боротьбі з безкарністю за вчинення таких злочинів, і українські органи влади мають і далі рухатися в цьому напрямку та забезпечувати своєчасне та об'єктивне розслідування кожної заяви про катування. Вони також мають щорічно публікувати дані про кількість та тип отриманих скарг на неналежну поведінку працівників міліції в Україні, а також про те, як ці скарги розглядалися в рамках дисциплінарної системи або у судовому порядку..

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ

«Він був сильним хлопцем, але, на жаль, ціна була високою. Він не підписав того аркуша паперу.»

Дмитро Ящук, батько Дмитра Ящука, який загинув у відділенні міліції.

Право на життя гарантується Статтею 6 МПГП та статтею 2 ЄКПЛ. Європейський суд з прав людини підкреслив, що обов'язок поважати право на життя означає, що держави повинні вжити відповідних заходів для захисту життя кожної особи. Держави зобов'язані поважати право на життя (іншими словами, мають забезпечувати, щоб вчинки тих, хто діє від імені держави, не ставили життя людини під загрозу), а також запровадити належні процедури для захисту права на життя від дій третіх сторін. У випадках смерті під час перебування під вартою особливо важливо забезпечувати своєчасне, незалежне та ретельне розслідування.

Держави мають чітко визначене зобов'язання поважати та забезпечувати збереження життя людини, що утримується під вартою. Контрольований характер умов перебування під вартою має давати державі можливість здійснювати суворий контроль за поведінкою посадових осіб та запобігати порушенням ними прав людей, щодо яких вони приймають зобов'язання захисту під час перебування під їхнім наглядом. На працівників міліції покладається зобов'язання наглядати за затриманими, що включає їхню відповідальність за забезпечення безпеки та фізичної недоторканості затриманих, яке опосередковано передбачає обов'язок виявляти можливості заподіяння ув'язненими фізичної шкоди самим собі.²⁰

Держава має обов'язок та можливості забезпечувати виконання цих зобов'язань у тих випадках, коли органи влади позбавляють волі якусь особу. Це означає, що якщо будь-яка особа помирає під час перебування під вартою, тягар доказування

покладається на державу, яка має довести, що смерть трапилася не з її вини. За відсутністю таких доказів держава має обов'язок забезпечити відшкодування родині жертви, навіть якщо не була виявлена точна причина її смерті та винні особи.²¹ Європейський суд зазначає:

«На думку Суду, у випадку, коли поліція арештовує цілком здорову особу, яка раптом помирає, компетентні органи державної влади зобов'язані обґрунтовано пояснити причини смерті заарештованого, інакше органи влади мають нести відповідальність за порушення, передбачене Статтею 2 Конвенції.»²²

Офіційна статистика стосовно смерті затриманих в Україні відсутня, але в листі до Amnesty International від липня 2011 року Міністерство внутрішніх справ зазначило, що в 2010 році прокуратурою було розглянуто 40 випадків смерті затриманих. У 16 з цих випадків було порушено розслідування. За інформацією Української Гельсінської спілки з прав людини, в 2010 році в Україні під час утримання під вартою загинула 51 особа.

Організація Amnesty International не знайома з усіма 51 випадками, але у справах Дмитра Ящука та Ігоря Індила державні органи не надали адекватного пояснення стосовно смерті цих молодих людей, що завдало горя їхнім родичам, які продовжують страждати та досі не отримали ніякої компенсації.

Дмитро Ящук помер у відділенні міліції Святошинського району міста Києва 13 червня 2010 року. За повідомленнями Міністерства внутрішніх справ він повісився на мотузці зі своїх шортів. Дмитра Ящука затримали 12 червня за підозрою у незаконному зберіганні наркотиків. Він був споживачем наркотиків, і в минулому потрапляв в поле зору міліції, але відповідно до висновку судово-медичної експертизи, здійсненої після його смерті, він не вживав наркотиків у період від двох до шести місяців до смерті. Коли працівники міліції з відділення боротьби з незаконним обігом наркотиків 12 червня прибули, щоб заарештувати його, вони обшукали його дім, і, за повідомленнями батька Дмитра Ящука, знайшли трохи зеленого чаю та використані шприці на балконі.

Старший брат Дмитра, Василь Ящук, був в той час вдома і його затримали разом із Дмитром. Він сказав представнику Amnesty International, що дав Дмитру вдягти свої шорти, і в них не було ніякої мотузки, що витягається. У відділенні міліції Василя залишили чекати в коридорі, і він чув розмову, що відбувалася між працівниками міліції та його братом за закритими дверима. Він сказав представнику Amnesty International, що почув, як один з міліціонерів сказав: «Діма, підпиши, що ти відбив в нього селезінку, і отримаєш два роки за хуліганство. Якщо не підпишеш, отримаєш 12 років за торгівлю героїном. Ми знаємо, як це зробити». 13 червня 2010 року Дмитра Ящука знайшли мертвим в камері. Міліція потім оприлюднила відеозапис камери спостереження в його камері, на якому начебто видно, що він скоїв самогубство. Його батьків негайно поінформували про смерть сина, і працівники міліції Святошинського райвідділу запропонували їм заплатити за похорони та знайти ділянку на кладовищі для його поховання. Батько Дмитра Ящука відмовився, тому що він хотів, щоб розтин тіла був проведений ще раз. Через три місяці після смерті Дмитра Ящука були зроблені результати першого

розтину, які показали, що тілесні ушкодження відповідають повішенню, час якого співпадає з періодом його утримання, проте на інших частинах тіла також були синці.

Працівники міліції наполягали, що Дмитро Ящук вчинив самогубство, і результати повторного розтину начебто підтверджують це, але питання, чи вчинив Дмитро Ящук самогубство, залишається відкритим, і якщо так, чи не стало підставою цього жорстоке поводження з боку працівників міліції. Одяг, який, за повідомленнями, був на ньому, не був оглянутий, і залишається нез'ясованим звідки взялася мотузка, на якій він повісився, якщо шорти, які були на ньому, такої мотузки не мали (додаткові відомості про розслідування див. на сторінці 34).

Дев'ятнадцятирічний студент **Ігор Індило** загинув у кімнаті для затриманих чергової частини Шевченківського райуправління внутрішніх справ у Києві 17 травня 2010 року, за день до свого 20-го дня народження. Він святкував свій день народження у студентському гуртожитку із своїм другом, де, згідно з повідомленнями міліції, сильно напився та почав задиратися до охоронця. Працівник міліції, який живе в тому гуртожитку, доставив Ігоря Індила та його друга до чергової частини Шевченківського райуправління внутрішніх справ о 20.40. Ігоря допитали, і о 20.52 до нього викликали швидку допомогу, тому що він знаходився у непритомному стані в кімнаті, де його допитували. Лікар, який приїхав, сказав, що Ігор ні на що не реагував, доки вони не торкнулися його голови, після чого почав агресивно захищатися. Коли Ігор опритомнів, лікарі швидкої допомоги залишили чергову частину, не обстеживши його належним чином.

Із записів камер відеоспостереження чергової частини видно, що о 21.49 співробітники міліції втягнули Ігоря в камеру та залишили його на підлозі. 18 травня о 4.20 ранку лікарі констатували його смерть. Пізніше того ж ранку про його смерть повідомили батькам і попросили їх забрати тіло з моргу. Працівники міліції сказали їм, що він задихнувся, але батьки побачили численні синці на його тілі та ушкодження на нігтях. Розтин показав, що Індило помер в результаті перелому черепа та внутрішньої кровотечі, і що ушкодження на його тілі виникли в результаті контакту з тупим предметом. Правоохоронці заявили, що жорстоке поводження не мало місця, і що Ігор Індило помер в результаті падіння з лавки в камері, тому що він був п'яний. Працівники міліції та свідок Олександр Хоменко повідомили, що о 9 годині вечора він впав з лавки, на якій сидів. Пізніше в камері він падав ще два рази. Лавка, з якої він упав, знаходиться на висоті приблизно 50 см від підлоги.

Його адвокат повідомив представнику Amnesty International, що багато питань залишаються ще не з'ясованими, навіть після того, як був проведений повторний розтин. Незрозуміло, що саме могло спричинити тілесні ушкодження, які спричинили його смерть. На відео, де записано його прибуття до відділення міліції, не помітно, щоб він був дуже п'яний, тому що він зміг спокійно пройти через турнікет на вході і тримав обидві руки в кишенях джинсів, не втрачаючи рівноваги. Аналіз крові, зроблений невдовзі після його смерті, показав помірні

рівні алкоголю, які не відповідають ступеню сп'яніння, про яке розповідають працівники міліції. Відеозапис, зроблений через декілька годин після його прибуття до відділення міліції, показує радикальну зміну його стану, яка ніяк не пояснюється. Більш того, протягом слухання справи в суді з'ясувалося, що показники пульсу та частоти дихання, які подавалися як результати обстеження персоналом швидкої допомоги, насправді були не даними вимірювання, а оцінками.

Україна не забезпечила проведення своєчасного та об'єктивного розслідування цих двох випадків смерті під час утримання під вартою. Якщо виявиться, що був скоєний злочин, державна влада повинна забезпечити притягнення винних до судової відповідальності, а також запропонувати родинам відшкодування або компенсацію. Якщо виявиться, що мала місце неспроможність працівників міліції захистити затриманих, компетентні органи повинні вжити до них дисциплінарних заходів.

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА БЕЗПЕКУ

Статтю 9 МПГП передбачено право на свободу та безпеку людини, а також захист від свавільного арешту. В ній йдеться про те, що нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах та в порядку, встановлених законом. Кожному затриманому при арешті повинні повідомлятися причини його арешту і в терміновому порядку — про будь-яке пред'явлене йому обвинувачення. Відповідно до Статті 29 Конституції України: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом».

Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає можливість утримання правопорушників міліцією до трьох годин. Якщо через три години працівники міліції вважають, що в них є достатньо інформації для порушення кримінального розслідування, підозрюваного офіційно арештовують і переводять до ізолятора тимчасового утримання (ІТУ), що знаходиться під контролем Міністерства внутрішніх справ, де підозрюваних можна тримати до 72 годин перед тим, як вони мають предстати перед судом. Відповідно до Статті 106 Кримінально-процесуального кодексу, протягом сімдесяти двох годин після затримання орган дізнання має а) звільнити затриманого, якщо не підтвердилася підозра у вчиненні злочину; б) звільнити затриманого і обрати щодо нього запобіжний захід, не пов'язаний з утриманням під вартою; в) доставити затриманого до суду. Суддя може продовжити строк затримання до 15 днів або перевести затриманого до слідчого ізолятора (СІЗО). СІЗО знаходиться у відомстві Управління з питань виконання покарань.

В Україні велика кількість людей знаходиться у місцях досудового утримання: за даними секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, вона складає до одного мільйона людей щорік. Кримінально-процесуальний кодекс передбачає три заходи, не пов'язані з утриманням під вартою, які можуть бути застосовані суддями: підписка про невиїзд, особиста порука або порука громадської організації чи трудового колективу та застава. Ці альтернативні заходи на практиці вживаються рідко, і великий відсоток осіб утримується під вартою.

Людей, які очікують розгляду кримінальних справ, за загальним правилом, не повинні утримувати під вартою. У відповідності з правом на свободу та презумпцією

невинності, оскільки їх провина не встановлена, вони принципово вважаються невинними.²³ Проте міжнародними стандартами чітко визначено, що існують обставини, за яких органи влади можуть обмежити особисту свободу або затримати людину в очікуванні суду. До таких обставин відносяться ситуації, коли є підстави вважати, що підозрюваний може ухилитися від слідства, перешкодити слідству шляхом встановлення зв'язків зі свідками або становить очевидний та серйозний ризик для інших людей, якому неможливо запобігти за допомогою менш обмежувальних заходів.

Організації Amnesty International відомо багато випадків, коли людей затримували із порушенням цих положень Кримінально-процесуального кодексу, без дотримання вимог Кодексу про адміністративні правопорушення і без своєчасної реєстрації у відділеннях міліції. Ці порушення не є недоглядом, а часто вчинюються навмисне з метою обійти заходи захисту проти незаконного або свавільного затримання, передбачені міжнародним та національним законодавством, щоб мати змогу вимагати гроші в корупційних цілях, незаконно отримати інформацію або силоміць здобути зізнання. Брак таких заходів захисту, включаючи неналежне ведення протоколів затримання, полегшує вчинення таких злочинів, як катування та інші види жорстокого поводження.

Наталія Ісаєва працює в ГО «Повернення до життя», яке займається допомогою секс-працівникам в Кіровограді. Вона розказує, як у 2009 році під час виконання нею своїх робочих обов'язків її затримали працівники відділу боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми. До неї звернувся чоловік, який, як вона вважала, був клієнтом однієї із секс-працівниць, і попросив її показати, де можна пройти тестування на ВІЛ. Коли вона їхала в машині цього чоловіка до лабораторії, її зупинили працівники міліції. Її затримали та доставили до відділення міліції, але не зареєстрували її і не запропонували допомогу адвоката. Їй загрожували притягненням до відповідальності за проституцію і тримали у відділенні протягом трьох годин. Працівники міліції скопіювали всі номери телефонів з її мобільного телефону без будь-якої санкції, очевидно, з метою збирання свідчень проти секс-працівниць в Кіровоградській області. До того ж, міліціонери поводитися грубо та ображали її протягом усього періоду затримання.

Наступного дня вона подзвонила на гарячу лінію Міністерства внутрішніх справ, і її запросили на зустріч з метою отримання свідчень. Вона також звернулася зі скаргою до місцевої прокуратури. Проте Управління внутрішньої безпеки відмовило їй у проханні про розслідування, тому що у відділенні міліції не було записів щодо її присутності там, і прокуратура у відповідь на її скаргу зазначила, що склад злочину відсутній.

Потім на обговоренні на круглому столі вона публічно розповіла про цей випадок у присутності працівників міліції, а начальник місцевого відділення міліції заявив, що причетні міліціонери вибачилися, хоча Наталія Ісаєва не отримала ніяких вибачень. Після круглого столу Наталія Ісаєва дізналася, що працівники міліції оприлюднили її ВІЛ-статус та порадили секс-працівницям не спілкуватися з нею, тому що в неї СНІД. Хоча ніяких заходів не було вжито для розслідування її справи, начальник відділення боротьби з торгівлею людьми був зміщений з цієї посади в 2010 році, а інших працівників відділу перевели на інші посади, одного з

них до відділення боротьби з незаконним обігом наркотиків.

В інших випадках людей викликають до відділення міліції у якості свідків злочину, а допитують як підозрюваних. Світлану Помийляко викликали до Орджонікідзівського відділення міліції в Харкові для надання інформації в якості свідка у справі про крадіжку. Проте, як вона розповіла представнику Amnesty International, у відділенні міліції її катували, намагаючись отримати зізнання. Працівники міліції стверджували, що її тримали на законних підставах протягом лише 3 годин, однак, слідчий прокуратури дізнався, що документ, в якому записано, коли вона залишила відділ міліції, був зроблений на комп'ютері набагато пізніше заднім числом.

ЗЛОВЖИВАННЯ КОДЕКСОМ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У Кодексі України про адміністративні правопорушення є шпаринка, що дозволяє працівникам міліції затримувати підозрюваних у випадку відсутності доказів, достатніх для порушення кримінальної справи. У деяких випадках підозрюваних затримують на підставі цих положень Кодексу України про адміністративні правопорушення, щоб виграти час, мати змогу силоміць отримати заяви, в яких підозрювані начебто зізнаються у скоєнні більш серйозних злочинів, або для отримання інформації для кримінального переслідування. Кодекс про адміністративні правопорушення охоплює такі правопорушення, як «Злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі працівника міліції» (ст. 184), «Публічні заклики до невиконання вимог працівника міліції чи посадової особи» (ст. 185-7), «Заняття проституцією» (ст. 181-1) та «Незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах» (ст. 44). Такі правопорушення караються штрафом або адміністративним арештом на 10-15 діб. У справах з адміністративних правопорушень критерій доказування є нижчим, і відсутня вимога надавати юридичну допомогу затриманим.

У квітні 2011 року до організації Amnesty International звернулися родичі Ростислава Чапрана, споживача наркотиків, який раніше відбував тюремне ув'язнення за злочини, пов'язані з наркотиками. 4 квітня 2011 року він добровільно з'явився у відділенні міліції у Львові після того, як дізнався, що його розшукує міліція. В міліції його затримали і звинуватили в адміністративному правопорушенні — «злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі працівника міліції». Суддя засудив його до адміністративного арешту терміном на 15 діб. 19 квітня, коли минув термін адміністративного арешту, його звинуватили в замаху на вбивство у зв'язку з бійкою, в якій він брав участь у 1999 році, і затримали за кримінальним звинуваченням. Також 19 квітня його мати та вітчим, які живуть та працюють в Бельгії, отримали текстове повідомлення з вимогою зателефонувати за вказаним номером, щоб поговорити стосовно їхнього сина. Коли вони зателефонували за цим номером, їм сказали, що вони розмовляють із слідчим міліції. Вони розповіли представнику Amnesty International, що слідчий попросив в них 3000 євро за звільнення їхнього сина. На час написання цієї доповіді він залишається під вартою через обвинувачення в замаху на вбивство. Організація Amnesty International стурбована, що Ростислава було затримано 4 квітня за сфабрикованим звинуваченням, щоб дати працівникам міліції змогу

зібрати докази для висунення кримінального звинувачення.

Практика затримання людей у сфабрикованих справах про правопорушення, передбачених Кодексом про адміністративні правопорушення, дає працівникам міліції можливість отримати зізнання силоміць. Україна має вжити заходів, щоб позбавити працівників міліції такої можливості. Для цього необхідно переглянути положення Кодексу про адміністративні правопорушення, щоб забезпечити затриманим за адміністративні правопорушення такі ж можливості захисту, які мають затримані за порушення, передбачені Кримінальним Кодексом.

НЕНАЛЕЖЕ ВЕДЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЇ ПРО УТРИМАННЯ

В багатьох випадках людей тримають у відділеннях міліції та інших місцях, не складаючи протоколу про їхнє перебування там. За відсутності належних протоколів утримання правоохоронцям легше поводитися незаконно, включаючи застосування катування та інших видів жорстокого поводження. Коли працівники міліції доставили Наталію Ісаєву до відділення міліції в Кіровограді та обшукали її, протокол про її утримання у відділі міліції не був складений. Коли Гліба Сканта доставили до відділення міліції в Харкові, його відвели без реєстрації прямо на третій поверх, де погрожували зґвалтуванням та ув'язненням. Фірдовсі Сафарова доставили до відділення міліції в Могилеві-Подільському, не склавши ніяких записів про його перебування там. Його били та ображали, використовуючи расистські вислови, протягом кількох годин. Коли під час слухання справи Фірдовсі Сафарова за обвинуваченням в адміністративному правопорушенні суддя попросив начальника відділення міліції показати журнал обліку затримань, начальник заявив, що журнал спалили, тому що він запліснявів. Яків Строган заявив, що його кували спочатку в лісі, а потім в якійсь квартирі в Харкові, при цьому його затримання ніяк не було зареєстровано.

Акуратне ведення записів допомагає забезпечити належне дотримання процедур та можливість притягти працівників міліції до відповідальності за їхні дії. Принцип 12 Зведення принципів ООН вимагає, щоб до протоколу належним чином заносилися: (а) причини арешту; (б) час арешту особи та час доставляння її до місця затримання, а також час доставляння до суду або іншого органу; (в) прізвища відповідних посадових осіб із правоохоронних органів; (г) точні дані стосовно місця утримання. КЗК звертає увагу на те, яке значення має єдиний та всеохоплюючий протокол затримання для посилення фундаментальних засобів захисту, гарантованого особам, затриманим поліцією. В цей протокол необхідно вносити інформацію про всі аспекти утримання осіб під вартою та дії, які вживаються по відношенню до них (наприклад, час та причини позбавлення їх волі, час, коли їм були повідомлені їх права; наявність ознак ушкоджень, психічних захворювань; час переведення до іншої установи або звільнення і т. д.). Крім того, адвокат затриманого повинен мати доступ до протоколу затримання.²⁴

Згідно з вимогами статті 106 Кримінально-процесуального кодексу протокол має складатися у кожному випадку затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, із зазначенням підстав, дати та часу арешту, місця затримання, часу складання протоколу та інших фактів, але в статті не вказано, коли цей протокол має складатися.

Українські органи влади мають забезпечити ретельне дотримання працівниками міліції процедур, що стосуються складання протоколів затримання, а також застосування дисциплінарних заходів у відношенні до тих працівників міліції, які не виконують цю вимогу. До тих, хто вчиняє кримінальні дії, необхідно застосовувати кримінальні санкції.

ПЕРЕШКОДИ У ДОСТУПІ ДО АДВОКАТА

Кожна особа, що затримується або підозрюється у вчиненні злочину, має право на допомогу адвоката або адвоката за її вибором для забезпечення охорони своїх прав. Право на доступ до адвоката є фундаментальною гарантією незастосування жорстокого поводження, і це право має надаватися відразу після взяття під варту.

Принцип 17 Зведення принципів ООН проголошує: «Затримана особа має право на отримання юридичної допомоги з боку адвоката. Відразу після арешту вона інформується компетентним органом про це право, і їй надаються розумні можливості для реалізації цього права».

Комітет з прав людини у зауваженні загального порядку 32 стверджує, що «Право на спілкування з радником вимагає оперативного надання обвинуваченому доступу до адвоката. Адвокат повинен мати можливість зустрічатися зі своїми клієнтами віч-на-віч та спілкуватися із обвинуваченими в умовах повного забезпечення конфіденційності їхніх комунікацій».²⁵ КЗК неодноразово стверджував, що право на доступ до адвоката є фундаментальною гарантією незастосування жорстокого поводження: «Комітет підкреслює, що відразу після того, як особу позбавлено волі, ризик бути заляканою або підданою жорстокому поводженню — про це свідчить досвід самого Комітету — є найбільшим. Тому можливість для осіб, яких утримують під вартою в поліції, мати доступ до адвоката під час цього періоду є основною гарантією проти жорстокого поводження».²⁶

Право на правову допомогу визначено в українському законодавстві. Стаття 59 Конституції України проголошує: «Кожен має право на правову допомогу» і Стаття 21 Кримінально-процесуального кодексу забезпечує затриманим право на юридичний захист. Проте організація Amnesty International стурбована тим фактом, що закон не досить чітко визначає час надання особі доступу до адвоката. За положеннями Кримінально-процесуального кодексу слідчі, прокурори та судді повинні повідомляти підозрюваним про їхнє право на правову допомогу до першого допиту. В Законі «Про міліцію» стверджується, що затримані мають право на доступ до адвоката з моменту їх затримання. Однак в законодавстві відсутня чіткість щодо того, що вважається початком затримання: чи то момент, коли підозрюваного затримує працівник міліції, чи час реєстрації затримання у відділенні міліції. Звичайно, якщо Україна повинна дотримуватись міжнародних стандартів з цього питання, то вона має забезпечувати усім затриманим доступ до правової допомоги з моменту, коли вони переступлять поріг відділення міліції.

Багато з людей, опитаних Amnesty International, розповідали, що їхні вимоги отримання доступу до адвоката ігнорувалися працівниками міліції. Яків Строган повідомив, що його викрали працівники міліції в серпні 2010 року, порушивши усі гарантії захисту, включаючи право на доступ до адвоката. Його відвезли в ліс за містом та катували.

Дмитро Яшук не мав зустрічі з адвокатом після того, як його затримали 13 червня 2010 року, і до своєї смерті тієї ж ночі.

До відома організації Amnesty International також була доведена інформація про випадок, коли працівники міліції фізично намагалися зупинити адвоката, щоб не дозволити їй зустрітися з її клієнтом.

21 жовтня 2010 року адвокат Тетяна Монтян отримала телефонний дзвінок від своєї клієнтки, яку затримали херсонські працівники міліції в цивільному одязі, що не представилися їй. Коли Тетяна Монтян спробувала зустрітися зі своєю клієнткою, працівники міліції Подільського відділу міліції міста Києва затримали її та не відпускали протягом півтори години. Тетяна Монтян боялася, що її клієнтку відвезуть в Херсон, де її буде важче захищати. Коли вона прибула до райуправління міліції, вона побачила, що працівники міліції тягнуть її клієнтку через турнікет до входу в управління. Тетяна побачила, що її клієнтка впала на підлогу, а якийсь працівник міліції намагався тягти її за ноги по коридору до дверей. Вона побігла за працівниками міліції, вимагаючи доступу до своєї клієнтки, але заступник начальника райуправління, за її повідомленнями, сказав їй: «Іди звідси зараз, суко, або я посаджу тебе у клітку». Вона показала своє адвокатське посвідчення, але її затримали і звинуватили у вчиненні адміністративного правопорушення — «злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі працівника міліції». Пізніше справа була закрита, але прокурор відмовився порушити розслідування щодо дій працівників міліції на підставі «відсутності причин для вживання дій прокуратурою» на той момент.

Україна повинна переглянути законодавство з тим, щоб чітко було вказано, що всі затримані мають право на допомогу з боку адвоката за їхнім вибором з моменту, коли вони потрапляють до відділення міліції. Більш того, необхідно забезпечити дотримання цього права в усіх випадках без винятків, а також вживання дисциплінарних заходів щодо працівників міліції, які відмовляють затриманим у цьому праві.

ДИСКРИМІНАЦІЯ ТА РАСИСТСЬКІ ОБРАЗИ

Забезпечення прав людини незалежно від раси, статі, мови, етнічного походження, національності або релігії є фундаментальним принципом міжнародного законодавства у галузі прав людини, а расизм нівелює саме поняття загальних прав людини. Через расизм деяким людям постійно відмовляють у правах людини через їх колір шкіри, расу, етнічне та родове походження, релігійні переконання або національність.

Вимоги протидії расовій дискримінації викладені в низці угод з питань прав людини, які ратифікувала Україна, включаючи МППП та ЄКПЛ. Україна також є державою-учасницею Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (МКЛРД), яка так визначає расову дискримінацію: «... будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевага, ґрунтовані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших

галузях суспільного життя».

МКЛРД покладає на держави обов'язок гарантувати, що жодні державні органи та установи не чинитимуть актів расової дискримінації, а також обов'язок заборонити расову дискримінацію з боку будь-яких осіб, груп чи організацій, і покласти їй край. Що стосується, зокрема, правоохоронних органів, Європейський Кодекс поліцейської етики²⁷ вимагає включати в професійну підготовку поліцейських вивчення необхідності боротьби з расизмом та ксенофобією.

В Україні будь-який представник національних меншин або особа, не схожа на пересічного українця, стає об'єктом перевірки документів з боку працівників міліції. Ці перевірки, очевидно, мають на меті боротьбу з нерегульованою міграцією, але вони можуть призвести до необґрунтованого затримання, вимагання або інших зловживань з боку співробітників міліції.

Етнічний або расовий профайлінг має місце тоді, коли працівники міліції застосовують такі критерії, як колір шкіри, мова, релігія, національність або етнічне походження для ідентифікації осіб, яких вони збираються допитати або заарештувати. Хоча використання подібних критеріїв в правоохоронній діяльності не завжди розцінюється як дискримінація, вони набувають дискримінаційного характеру за відсутності будь-яких розумних або об'єктивно виправданих обставин. Відповідно до Статті 11 Закону України «Про міліцію» працівникам міліції надається право перевіряти у громадян, які підозрюються у вчиненні правопорушень, документи, що посвідчують їх особу, але у багатьох випадках зовнішній вигляд є єдиною причиною, за якою працівники міліції зупиняють людину. Біженці та шукачі притулку є особливо уразливими до актів дискримінації, які часто супроводжуються расистським образами, і рідко звертаються зі скаргами через свій сумнівний юридичний статус. Організація Amnesty International вже писала про випадки вимагання та расових образ з боку працівників міліції по відношенню до сомалійських шукачів притулку у Вінниці²⁸ та про профайлінг українських громадян не українського походження за расовими ознаками.

Багато іноземців, які мають дозвіл на проживання в Україні, займаються торгівлею на ринку. Вони часто стають об'єктами перевірки документів з боку працівників міліції через колір їх шкіри або зовнішній вигляд. У листопаді 2010 року газета «Kyiv Post» писала, що працівники міліції затримують сотні торговців на Троєщинському ринку в Києві. Їх пакують в автобуси, тримають ніч у відділенні міліції або відпускають за гроші.²⁹ Один працівник ринку афганського походження розповів представнику Amnesty International, що перевірки документів на ринку проходять кожний день. На запитання щодо того, як часто його зупиняють працівники міліції, щоб перевірити документи, він відповів: «Майже кожен день. Частіше на вихідних». Він пояснив, що вимога показати документи зазвичай супроводжується расистськими коментарями і, «якщо в тебе немає документів, ти або маєш домовитися, тобто заплатити гроші, або тебе затримують, а умови там жахливі».

Українські громадяни неукраїнського походження також піддаються расистським образам з боку працівників міліції.

Фірдовсі Сафаров розповів Вінницькій правозахисній групі, що 26 березня 2011

року його побили шість працівників з райвідділу міліції в Могилеві-Подільському. Це побиття виглядає, як расистський напад. Фірдовсі Сафаров — громадянин України азербайджанського походження, який живе в Україні з 1985 року і має свій продуктовий магазин в селі Кричанівка неподалік від Могилів-Подільського у Вінницькій області. Він одружений, має двох дітей і не має судимостей. 26 березня вони разом із дружиною та 3-річною дочкою супроводжували машину, яка транспортувала його старий автомобіль на звалище, коли його зупинили п'ять працівників міліції, включаючи начальника районного відділення в Могилеві-Подільському.

За словами Фірдовсі Сафарова, начальник райвідділу запитав його, кому належить його старий автомобіль. Коли Фірдовсі Сафаров відповів, що це його машина, начальник вдарив його по голові та сказав: «Чорножопий. Що ти тут робиш?»³⁰ Його доставили до відділення, де працівники міліції періодично били його до 1-ї години ранку, коли його відпустили. Він розповів місцевій правозахисній групі про те, як на нього надягли наручники, і начальник щосили бив його дубинкою по хребту та голові та ображав його, використовуючи принизливі імена для іноземців. Коли він втомився, його замінили інші співробітники міліції. Фірдовсі Сафаров заявив, що в якийсь момент начальник завів його в окреме приміщення, де не було інших працівників міліції, та сказав, що якщо він заплатить 3000 доларів, його відпустять. Коли Фірдовсі Сафаров сказав, що в нього немає таких грошей, його знов побили. У якійсь момент його посадили за стіл та били головою об стіл. Чотири рази його змушували роздягтися наголо у присутності свідків, щоб обшукати. Натік Салтинов, начальник водоканалу та помітна фігура товариства азербайджанців у Могилів-Подільському районі, приїхав до райвідділу приблизно о півночі та зустрівся з Фірдовсі Сафаровим у присутності начальника райвідділу. Він розказав Вінницькій правозахисній групі, що начальник райвідділу був п'яний і, коли Фірдовсі Сафаров попросив Натіка Салтинова по-азербайджанськи не залишати його у відділенні міліції, він бачив, як працівники міліції побили Фірдовсі Сафарова.

Фірдовсі Сафаров підписав заяву, в якій стверджувалося, що його доставили до відділу міліції вже побитим у розірваному одязі. Він також підписав два чистих аркуші паперу. Він був госпіталізований на два тижні для лікування отриманих ушкоджень, і через чотири місяці все ще страждав від головних болів і йому важко було ходити. Після звільнення йому було висунуто звинувачення в адміністративному правопорушенні (вчинення опору працівникам міліції), але він був виправдний 25 червня 2011 року. На суді велика увага приділялася найменшим деталям, і суддя допитував працівників міліції стосовно всіх процедурних порушень, що незвично для справ про адміністративні порушення. Фірдовсі Сафаров подав скаргу на жорстоке поводження, і після двох відмов у порушенні кримінальної справи в липні 2011 року суд прийняв рішення про порушення прокуратурою розслідування, яке має розпочатися незабаром.

Українські органи влади мають вжити заходів для викорінення дискримінаційних методів роботи міліції, особливо стосовно перевірки документів, а також забезпечити ретельне та ефективне розслідування будь-яких скарг на дискримінаційні дії та

28 «За відсутності складу злочину»:
ціна безкарності працівників правоохоронних органів в Україні

відповідне притягнення до дисциплінарної або кримінальної відповідальності тих працівників міліції, які вдаються до дискримінаційних дій або расистських образ.

4. ВІДСУТНІСТЬ ПІДЗВІТНОСТІ

У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про прийняття Кодексу поведінки ООН для посадових осіб із підтримки правопорядку наголошується на важливості підзвітності перед громадськістю в цілому, відповідальності перед законом, внутрішньої дисципліни та необхідності ретельного моніторингу. В ній зазначається:

«... як усі інші установи системи карного правосуддя, кожен орган охорони порядку має представляти громадськість в цілому, нести перед нею відповідальність та бути їй підзвітним;

Підзвітність міліції розуміється як відповідальність за неналежну поведінку та скоєні злочини, проте вона також передбачає керівництво, контроль або посадову старанність перед проведенням операції або упродовж її з метою забезпечення її відповідності чинним законодавчим нормам та політиці, а також повагу до прав людини». ³¹ Щоб підзвітність була ефективною, необхідне поєднання внутрішнього та зовнішнього нагляду, який спирається на ефективну систему розгляду скарг та компетентну судову систему.

ВНУТРІШНІЙ НАГЛЯД

Ключовими елементами внутрішньої підзвітності в лавах міліції є нагляд і контроль з боку керівництва та внутрішні механізми розслідування та дисциплінарної відповідальності. Боротьба з безкарністю повинна починатися... всередині відповідної служби... Необхідно вжити заходів — через навчання або прикладом — для просування такої культури, коли вважається непрофесійним (та небезпечним з точки зору кар'єрного шляху) працювати та асоціюватися з колегами, які вдаються до жорстокого поводження.

Комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, 14-а Загальна доповідь ³²

Етичний кодекс працівника органів внутрішніх справ України визнає необхідність змінити відношення між органами внутрішніх справ та населенням країни від «конфронтації до партнерських стосунків», щоб встановити атмосферу довіри та поваги між обома сторонами. Він також закликає до поваги міжнародних стандартів правоохоронної діяльності. В Дисциплінарному статуті органів внутрішніх справ, законодавчо прийнятому в 2006 році, зазначається, що службова дисципліна вимагає, окрім іншого, прозорості та об'єктивності у виконанні службових обов'язків, дотримання законів та статутів, забезпечення соціальної справедливості та законності, а також визначається низка санкцій за порушення дисципліни: усне або письмове зауваження, догана, сувора догана, попередження про неповну посадову відповідність, пониження в посаді або у спеціальному званні та звільнення. Проте ані

Етичний кодекс працівника органів внутрішніх справ, ані Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ не включає однозначної заборони катувань та інших видів жорстокого поводження чи вимог поважати права людини.

Щоб етичні кодекси були ефективними в регулюванні поведінки працівників правоохоронних органів, їх необхідно послідовно застосовувати на всіх рівнях правоохоронних органів в якості керівництва з проведення правоохоронних операцій, а також в процесах моніторингу та оцінки роботи. Щоб забезпечити відображення положень етичних кодексів в методах діяльності правоохоронних органів, необхідно впровадити послідовний підхід до передання старшими та досвідченими працівниками свого досвіду молодшим колегам.

Однак в інтерв'ю організації Amnesty International, яке відбулося в березні 2011 року, представники профспілки працівників органів внутрішніх справ поскаржилися на дуже високу плинність кадрів в лавах міліції. За даними профспілки, понад 200 тисяч співробітників звільнилися з міліції за останні 10 років. Така висока плинність кадрів веде до втрати спадкоємності та досвідчених працівників.

ЗОВНІШНІЙ НАГЛЯД

В Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про прийняття Кодексу поведінки ООН для посадових осіб із підтримки правопорядку стверджується, що: *«... від кожного органу з охорони порядку... необхідно вимагати здійснення самоконтролю в повній відповідності до принципів та норм, викладених у цьому документі, і що дії посадових осіб мають піддаватися ретельній перевірці з боку громадськості, яка може здійснюватися або радою, міністерством, прокуратурою, омбудсменом, комітетом громадян, або будь-яким поєднанням цих органів, або будь-яким іншим органом з наглядом»*.

Орієнтована на права людини діяльність міліції вимагає, щоб міліція, як на рівні окремих співробітників, так і на рівні відомства визнавала значення підзвітності перед громадськістю і, якщо необхідно, несла відповідальність перед нею. Така перевірка з боку громадськості та ефективний і незалежний моніторинг є неодмінними умовами легітимності.³³

Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмена) був створений у 1998 році. Відповідно до Статті 101 Конституції України: «Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини».

Відповідно до статуту секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини секретаріат може «вживати заходи з метою усунення порушень прав і свобод людини та здійснювати контроль за їх реалізацією», а також давати правову оцінку законодавства та законодавчих актів, запропонованих Президентом на іншими урядовими установами. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини також має право відвідувати місця ув'язнення, що знаходяться у відомстві Міністерства внутрішніх справ та Департаменту виконання покарань.

Система регулярного відвідування місць утримання під вартою, без попередження заздалегідь незалежними наглядачами є важливим елементом зовнішнього нагляду за діями органів внутрішніх справ. Катування та інші види жорстокого поводження є більш ймовірними, якщо ті, хто вчинює їх, впевнені у відсутності нагляду за їх діями.

Такий механізм із використанням незалежних експертів передбачений Факультативним протоколом до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (ФПКПК), який Україна ратифікувала у вересні 2006 року. ФПКПК вимагає від держав-учасниць створення протягом одного року після ратифікації незалежного національного превентивного механізму (НПМ) з метою недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, членам якого надається доступ до усіх місць утримання під вартою, включаючи повноваження регулярно відвідувати місця утримання під вартою в системі органів внутрішніх справ. Але хоча Україна була однією з перших країн, які ратифікували ФПКПК, вона ще не забезпечила виконання свого обов'язку стосовно створення НПМ.

Зараз в Україні йде обговорення пропозиції стосовно створення «Громадської комісії щодо запобігання катуванням», і заступник міністра юстиції повідомив представнику Amnesty International на зустрічі, яка відбулася в січні 2010 року, що ця комісія почне працювати до січня 2012 року. Громадська комісія буде створена при Адміністрації Президента. Голова комісії призначатиметься Президентом, який також буде затверджувати кандидатури семи її членів. В складі комісії також буде працювати виконавчий секретар. Завданням комісії буде викриття фактів катувань та інших видів жорстокого поводження, а також надання пропозицій стосовно вдосконалення законодавства з метою запобігання катуванням та іншим видам жорстокого поводження. З цією метою комісії будуть надані повноваження відвідувати місця утримання, як державні, так і приватні, за планом і позапланово. Попри те, що така Громадська комісія не повністю відповідає вимогам ФПКПК до НПМ через відсутність фактору незалежності від держави, створення її є важливим кроком на шляху виконання Україною своїх обов'язків у цьому відношенні.

Український уряд має якнайскоріше створити НПМ та забезпечити повну відповідність цього механізму вимогам ФПКПК: гарантувати його функціональну незалежність і незалежність його персоналу; забезпечити використання експертів, які мають потрібні якості та професійні знання; та надати їй ресурси, необхідні для роботи.

5. НЕЕФЕКТИВНІ МЕХАНІЗМИ ОСКАРЖЕННЯ

Україна є учасницею низки міжнародних угод у галузі прав людини, які накладають на неї зобов'язання щодо запобігання катуванням та іншим видам жорстокого поводження з боку осіб, які діють від її імені, та покарання за них, а також забезпечення відшкодування жертвам цих вчинків. Серед цих угод — Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГП), Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод (ЕКПЛ) та Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Стаття 2(3) МПГП покладає на держави зобов'язання:

- а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні;
- б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту;
- в) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються.

Комітет з прав людини докладніше пояснює, що ці зобов'язання означають на практиці. Держави-учасниці мають забезпечити будь-яким особам доступні та ефективні засоби правового захисту для відновлення порушених прав та створювати належні судові та адміністративні механізми для розгляду скарг про порушення прав. Адміністративні механізми мають особливо велике значення для виконання загального зобов'язання щодо своєчасного, ретельного та ефективного розслідування заяв про порушення прав із застосуванням незалежних і неупереджених органів. В цьому контексті Комітет наголосив на важливості притягнення до відповідальності осіб, які вдаються до катувань та інших видів жорстокого поводження та порушують право на життя, зазначивши, що важливим фактором, який веде до повторення цих порушень, може бути проблема безкарності за такі порушення.³⁴

Першим кроком на шляху забезпечення потерпілим від порушення прав людини з боку правоохоронців права доступу до засобів захисту є надання їм можливості подати скаргу.

«Незалежна та ефективна система оскарження має суттєве значення для забезпечення та збереження довіри громадськості до правоохоронних органів, а також запроваджує фундаментальний захист проти актів

жорстокого поводження та перевищення влади».

Висновок Комісара з прав людини з приводу незалежного та ефективного визначення скарг на дії правоохоронних органів.³⁵

Комітет ООН з прав людини зазначає, що «У внутрішньому законодавстві має бути визнано право подання скарг на погане поводження, заборонене за вимогами Статті 7. Скарги повинні розслідуватися компетентними органами своєчасно та об'єктивно, щоб забезпечити ефективність використання цього засобу правового захисту».³⁶

Комісар Ради Європи з прав людини підкреслив, що незалежна та ефективна система розгляду скарг на дії правоохоронних органів має велике значення в діяльності демократичної та підзвітної служби охорони порядку:

«Система оскарження має забезпечити можливість розгляду широкого спектру скарг на дії працівників правоохоронних органів у відповідний та пропорційний спосіб з урахуванням серйозності скарги заявника та наслідків для працівника, на дії якого подана скарга».³⁷

Для боротьби з такими типами порушень з боку правоохоронців, про які йшлося у попередньому розділі, Україна повинна запропонувати скаржникам чіткі способи подання скарг, а розслідування скарг має бути ефективним і призводити до застосування відповідних дисциплінарних заходів та судового переслідування винних, а також відшкодування жертвам.

Зараз в Україні існує заплутана система можливих способів подання скарг, доступних для потерпілих від порушення прав людини з боку працівників правоохоронних органів. В повідомленні, що з'явилося на веб-сайті Міністерства внутрішніх справ у березні 2011 року, було перелічено дев'ять інстанцій, до яких можна подавати скарги на дії працівників органів внутрішніх справ: безпосередній керівник працівника міліції, чиї дії оскаржуються, Міністр внутрішніх справ, Служба внутрішньої безпеки МВС, Громадська рада при МВС, Кабінет Міністрів, Генеральна прокуратура, Президент, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, міжнародні судові установи та міжнародні організації.³⁸

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Міністерство внутрішніх справ має телефон довіри, за яким громадяни можуть подавати скарги на дії працівників міліції, і який широко рекламується на його веб-сайті. Міністерство заохочує потерпілих від незаконної поведінки працівників міліції подавати скарги до керівників порушників або до Служби внутрішньої безпеки Міністерства.

У складі Міністерства внутрішніх справ є дві установи, які проводять розслідування випадків незаконної поведінки працівників міліції: Служба внутрішньої безпеки та Інспекція з особового складу. Обидві установи представлені на регіональному рівні. В їх структурі діє система щоденного звітування, за якою керівники повідомляють регіональне та центральне керівництво в Києві про усі випадки порушення поведінки працівників міліції. Інспекція з особового складу займається будь-якими серйозними злочинами, такими як катування або вбивство, вчинене працівниками міліції. Служба

внутрішньої безпеки займається розслідуванням тривалих та складних випадків, таких як справи про корупцію. Начальник регіонального управління внутрішніх справ у кожному окремому випадку приймає рішення стосовно того, яка структура буде ним займатися. Після того, як Служба внутрішньої безпеки або Інспекція з особового складу закінчить розслідування, ними приймається рішення стосовно дисциплінарних заходів. Якщо вони дійдуть висновку, що мав місце злочин, тоді матеріали передаються до Генеральної прокуратури.

Багато жертв катувань та інших видів жорстокого поводження, з якими розмовляли представники Amnesty International, скаржилися на те, що заходи, вжиті цими органами, часто є неадекватними та не відповідають серйозності порушень прав людини або інших випадків незаконної поведінки з боку працівників міліції.

Коли Наталія Ісасва зателефонувала на телефон довіри після того, як її свавільно затримали працівники міліції, її відразу запросили на зустріч, але за результатами розгляду її скарги лише один з причетних працівників міліції був переведений до іншого підрозділу міліції.

18 жовтня 2008 року приблизно о 20.00 **Гліб Сконт** стояв біля входу до своєї квартири в Харкові, коли на нього напали приблизно чотири невідомі особи. Він зрозумів, що вони є працівниками міліції тільки тоді, коли вони зтягли його в міліцейську машину та відвезли до Московського райвідділу міліції в Харкові. Коли один з його сусідів побачив, як Гліба Сконта б'ють, і почув його крики, він зателефонував до міліції. За словами сусіда, Гліба Сконта продовжували бити біля відділення міліції та погрожували йому звинуваченням у крадіжці: його били головою об двері будинку райвідділу, а потім зтягли на третій поверх. За словами Гліба Сконта, працівники міліції навіть не спробували скласти протокол про його затримання у черговій частині.

Він розповів представнику Amnesty International, що коли працівники міліції намагалися відчинити двері до якогось кабінету на третьому поверсі, один з них погрожував зґвалтувати його і сказав, що його можуть засудити до багатьох років ув'язнення. Злякавшись перспективи зґвалтування зараз і потім в тюрмі, Гліб Сконт вистрибнув з вікна третього поверху, намагаючись втекти. Він отримав травму спинного хребта і став інвалідом. Службою внутрішньої безпеки було порушено розслідування, і слідчі міліції направили Гліба Сконта на психіатричну експертизу. Гліб Сконт сказав представнику Amnesty International, що в нього склалося враження, ніби розслідування мало на меті довести, що він сам винен у тому, що вистрибнув з вікна третього поверху, а дії працівників міліції не розслідувалися. Зрештою, начальник райвідділу був визнаний винним в недбалості, тому що на вікнах не було ґрат. Пізніше ґрати на вікна встановили.

Організація Amnesty International стурбована тими фактами, що не було порушено розслідування заяв Гліба Сконта про жорстоке поводження з боку працівників міліції, що його затримали без наявної причини, і що про його присутність в райвідділі не було зроблено жодних записів. З цього прикладу видно, що внутрішні розслідування не

завжди забезпечують притягнення працівників міліції до дисциплінарної відповідальності за суттєві порушення.

Відповідно до листа Міністерства внутрішніх справ від квітня 2011 року, в 2010 році до дисциплінарної відповідальності притягнуто 51 749 працівників міліції за різні порушення, включаючи незаконну відмову у порушенні кримінальної справи, покриття злочину, застосування незаконних методів дізнання, порушення строків розслідування, підробку матеріалів та незаконне затримання. Проте видається, що кількість справ, переданих до Генеральної прокуратури для судового переслідування, є невеликою у порівнянні з припущеним рівнем порушень прав людини з боку працівників міліції. В 2010 році 1394 справи було передано до Генеральної прокуратури з Міністерства внутрішніх справ, і 297 з них поступили від Служби внутрішньої безпеки. В 2010 році 133 працівники міліції були засуджені до тюремного ув'язнення (три — за катування, 88 — за перевищення владних повноважень і 42 — за іншим статтями Кримінального Кодексу).

ГЕНЕРАЛЬНА ПРОКУРАТУРА

Генеральна прокуратура є єдиним зовнішнім органом, який уповноважений проводити кримінальні розслідування випадків порушення прав людини з боку працівників міліції та здійснювати досудове переслідування в їх справах. Прокуратура є впливовою установою, яка не тільки підтримує державне обвинувачення в суді та наглядає за дотриманням законів правоохоронними органами, а й має завдання запроваджувати «нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами».³⁹ Генеральний прокурор призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України. Генеральна прокуратура є структурно незалежною від Міністерства внутрішніх справ, але, як видно з Розділу 5, що міститься нижче, не є функціонально незалежною.

Стаття 12 Закону «Про прокуратуру» визначає, що прокурор розглядає заяви і скарги про порушення прав громадян і уповноважений розслідувати скарги на дії усіх посадових осіб та державних органів.

На практиці потерпілим складно подавати скарги до прокуратури, домогтися їх своєчасного, незалежного та об'єктивного розслідування (див. Розділ 6) та досягнути справедливості шляхом притягнення винних до дисциплінарної або кримінальної відповідальності. З першого разу відхиляється високий відсоток скарг із стандартним обґрунтуванням — за відсутністю складу злочинів.

У листі до Amnesty International від 15 липня 2011 року Генеральна прокуратура зазначила, що нею отримано 6817 скарг на дії працівників міліції: за 167 з них було порушено кримінальне розслідування, яке у 21 випадку було пізніше закрито на підставі відсутності доказів. На основі цих показників можна зробити висновок, що 6650 скарг було відхилено в першій інстанції як необґрунтовані.

Майже в усіх випадках, про які йдеться в цій доповіді, прокуратура спочатку відмовила заявникам у порушенні кримінального розслідування за їх заявами. Олександр Рафальський заявляє, що в 2001 році його катували працівники міліції в Київській області (див. його розповідь на стор. 13), а його батьки вже 10 років домагаються

справедливості. Всі його скарги на дії міліції, подані до прокуратури з вимогами провести розслідування його заяв про катування, були відхилені. У листі до батьків Олександра Рафальського від 20 червня 2008 року Генеральний Прокурор заявив, що немає потреби порушувати розслідування таких «незначних порушень». Коли Яків Строган поскаржився на катування з боку працівників міліції Київського райвідділу в місті Харкові (див. стор. 6), районний прокурор відмовив у порушенні кримінальної справи за його заявою зі стандартним обґрунтуванням про «відсутність складу злочину». Заява Наталії Ісаєвої про те, що її свавільно затримали працівники міліції в Кіровограді (див. стор. 22) також була відхилена на підставі «відсутності складу злочину». Скарга Фірдовсі Сафарова на працівників міліції, які побили його та ображали його, вживаючи расистські вислови (стор. 26), була відхилена двічі на тій же підставі. Пізніше він подав апеляцію проти відмови у порушенні кримінальної справи до суду, який її задовольнив.

УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ (ОМБУДСМЕН)

Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини був створений в 1998 році. Посаду Уповноваженого з того часу займає Ніна Карпачова. Відповідно до Статті 55 Конституції України, кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, і відповідно до Статті 101, «парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини».

Кількість працівників в секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини складає 120 чоловік, а його щорічний бюджет — 20 мільйонів гривень (1 751 000 євро). Омбудсмен уповноважений відвідувати місця ув'язнення, що знаходяться у відомстві Міністерства внутрішніх справ та Департаменту виконання покарань, але не має повноважень проводити розслідування заяв. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини передає скарги до Генеральної прокуратури. В обставинах, коли Генеральна прокуратура відмовляє в розслідуванні великої кількості заяв, це майже не приносить результатів.

В березні 2011 року організація Amnesty International надіслала запит щодо заходів, вжитих у зв'язку із заявою Олександра Рафальського про катування, поданою Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини. Члени секретаріату поінформували Amnesty International про те, що цю скаргу було передано до Генеральної прокуратури, звідки надійшла відповідь про те, що немає підстав для порушення розслідування його заяви про катування: «І ми довіряємо Генеральній прокуратурі».

Проте завдяки політичному впливу Уповноваженого з прав людини були вжиті заходи для розслідування інших справ, які б інакше могли бути проігнорованими. В травні 2010 року Уповноважений з прав людини надіслав представника до Львова, щоб розслідувати заяви про те, що Ростислава Чапрана свавільно затримали працівники міліції, які вимагали гроші в його родичів. У результаті цього візиту прокуратурою Львівської області було порушено розслідування заяви про вимагання.

Незважаючи на існування різних способів подання скарг, потерпілим від порушення прав людини з боку працівників поліції дуже важко домогтися справедливості, що продемонстровано в наступних розділах. Багато з осіб, перелічених на веб-сайті

Міністерства внутрішніх справ, яким можна скаржитися, або не мають повноважень вживати заходи, або їх дії неефективні.

6. НЕНАЛЕЖНЕ ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАНЬ

«З самого початку я не повірив у версію самогубства. Доведіть мені. Покажіть мені. Покажіть мені мою дитину. Як виявилось, там було, що приховувати. Було побиття».

Дмитро Ящук, батько Дмитра Ящука, який загинув під час утримання під вартою в міліції.

Генеральна прокуратура та внутрішні механізми розгляду скарг в МВС часто не забезпечують ефективного та своєчасного згідно з міжнародними стандартами. В результаті цього зростає недовіра до системи з боку потерпілих та їхніх родичів, а винні залишаються без покарання. Це жодним чином не сприяє утвердженню віри громадськості у верховенство закону.

Міжнародні закони в галузі прав людини зобов'язують держави проводити своєчасні, ретельні, об'єктивні та незалежні розслідування за фактами катувань та інших видів жорстокого поводження та випадків смерті під час утримання під вартою.

МППГ законодавчо закріплює право на життя і заборону катувань та інших видів жорстокого поводження у статтях 6 та 7 відповідно. В Зауваженні загального порядку № 20 Комітет з прав людини відзначає, що: «Для виконання статті 7 недостатньо заборонити таке поводження або покарання чи кваліфікувати їх у якості злочину... Скарги повинні розслідуватися своєчасно та неупереджено компетентними органами з метою забезпечення ефективного використання цього засобу правового захисту».

Стаття 12 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання вимагає від держав-сторін забезпечити проведення «швидкого й об'єктивного розслідування, коли є достатні підстави вважати, що катування було застосоване».

Європейський суд з прав людини підкреслює, що у тих випадках, коли особа береться під варту здоровою, а при звільненні має якісь ушкодження, на державу покладено обов'язок представити розумне пояснення походженню цих травм. Цей обов'язок органів влади щодо надання пояснень стосовно поводження з особою, яка утримується під вартою, є особливо жорстким, коли йдеться про смерть особи.

Відповідно до пояснень Європейського суду, для виконання вимог ЄКПЛ необхідно забезпечити відповідність розслідувань порушень прав людини таким критеріям:

Незалежність та неупередженість: Службовці, які залучаються до проведення

розслідувань, мають бути неупередженими та незалежними від осіб, що є причетними до фактів, щодо яких проводиться розслідування. Це вимагає не тільки незалежності з практичної точки зору, а й відсутності інституційних та ієрархічних зв'язків між службовцями, що проводять розслідування, та службовцями, на дії яких подана скарга. Розслідування, в якому докази збирають працівники міліції з того ж самого підрозділу в тому ж самому місті, в якому працюють об'єкти розслідування, не відповідає цим критеріям.⁴⁰

Адекватність і ретельність: Під час розслідування має існувати можливість збирання доказів для з'ясування, чи була поведінка працівника міліції, на дії якого отримана скарга, незаконною, а також для виявлення і покарання тих, хто несе за це відповідальність. Органами влади мають здійснюватися всі розумні кроки для забезпечення доказів, які стосуються відповідного інциденту, включаючи, окрім іншого, показання очевидців, висновки судово-медичної експертизи та, у відповідних випадках, результати розтину.⁴¹

Розслідування за своїм обсягом мають носити комплексний характер, враховувати всі супутні обставини та надавати можливість виявити будь-які системні недоліки, які призвели до порушення. Для цього необхідно здійснювати всі розумні кроки для отримання відповідних доказів, такі як виявлення та опитування потерпілих, підозрюваних та очевидців; огляд місця скоєння злочину з метою виявлення речових доказів; а також отримання даних судово-медичної експертизи, що проводиться незалежними фахівцями.

Оперативність: Справедливі та ефективні розслідування мають проводитися невідкладно і в рамках розумних термінів. Затримки неминуче призведуть до втрати кількості та якості наявних доказів; а там, де є затримки, складається враження відсутності належної старанності, що викликає сумніви стосовно сумлінності у проведенні розслідування.⁴²

Громадський контроль: В розслідуваннях або їх висновках має бути присутній достатній елемент громадського контролю, щоб забезпечити підзвітність як на практиці, так і в теорії, підтримати довіру громадськості щодо додержання органами влади принципу верховенства права та не допустити створення враження змови або терпимості до незаконних дій.⁴³

Залучення потерпілого: В усіх випадках необхідно залучати до процедури найближчого родича потерпілого в межах, необхідних для захисту його законних інтересів.⁴⁴

Розслідування заяв про порушення прав людини з боку працівників правоохоронних органів в Україні не відповідає цим вимогам ефективності, що призводить до невиконання Україною своїх міжнародних зобов'язань в галузі захисту прав людини.

НЕДОСТАТНЯ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Генеральна прокуратура є структурно незалежною від Міністерства внутрішніх справ, проте у проведенні загальних кримінальних розслідувань прокурори мають тісні функціональні зв'язки з працівниками міліції. Це призводить до того, що прокурорам часто важко бути неупередженими в розслідуванні злочинів, скоєних працівниками міліції (з якими вони можуть бути особисто знайомими). Венеціанська Комісія Ради Європи піддала критиці можливість конфлікту інтересів в ролі прокуратури:

«Прокуратура, яка під час виконання своїх обов'язків в галузі кримінального законодавства, очевидно має забезпечувати дотримання принципу поваги до прав особи, виявляється органом, недостатньо компетентним для здійснення активного захисту прав особи. Вона має головне завдання — захищати державні та громадські інтереси — і завжди схилитиметься до надання переваги громадським інтересам перед інтересами окремої особи. Більш того, вона займається карним переслідуванням та має зв'язки з міліцією. В галузі захисту прав людини це є особливо болісним питанням, і перед прокуратурою неодмінно поставатимуть проблеми, пов'язані з конфліктом інтересів.»⁴⁵

У листі до Amnesty International від 15 липня 2011 року Генеральна прокуратура стверджує, що: «існують ситуації, коли прокурори, що перевіряють скарги та заяви (на дії працівників міліції), виявляють упередженість та необ'єктивність». Далі в листі зазначається, що 29 березня 2011 року відбулося розширене засідання колегії Генеральної прокуратури України, на якій обговорювалися шляхи вдосконалення роботи прокурорів, які розслідують випадки катувань та інших видів жорстокого поводження. Зокрема, «суворо забороняється замінювати співробітництво з працівниками правоохоронних органів, побудоване на чисто правовій основі, взаємними домовленостями щодо приховування доказів застосування катувань та інших актів жорстокості». Організація Amnesty International вітає відкритість прокуратури у визнанні таких проблем. Проте не зрозуміло, як саме будуть вирішуватися проблеми упередження та приховування доказів у справах, порушених проти працівників міліції.

Багато випадків, розглянутих Amnesty International, свідчать про дуже тісні зв'язки між прокурорами та працівниками міліції:

Сергій Фесік розповів представнику Amnesty International, як 12 січня 2009 року о 10 годині вечора його затримали працівники міліції. Він зі своїми друзями знаходився в одному із харківських кафе. Коли він вийшов на вулицю, щоб покурити, його зупинили працівники міліції з вимогою пред'явити документ, що засвідчує особу. Оскільки в нього не було при собі паспорта, його забрали та утримували в камері в міліції. Він пробув там три години, коли вирішив зателефонувати своїм рідним зі свого мобільного телефону та попросити їх принести паспорт. Коли працівники міліції помітили, що він користується своїм мобільним телефоном, вони витягли його з камери, надягли на нього наручники і поклали на підлогу в черговій частині животом донизу з розсунутими ногами. За його словами, протягом трьох годин його били з перервами.

Нарешті працівники міліції викликали швидку допомогу, і в лікарні йому надали медичну допомогу з приводу ушкоджень. У нього був вивих плеча і чисельні синці. З того часу він страждає від хронічного болю в районі тазу, причиною якого він вважає побиття. 14 січня, коли Сергія Фесіка виписали з лікарні, він звернувся до Московської районної прокуратури міста Харкова зі скаргою на жорстоке поводження. 19 січня прокуратурою було порушено кримінальну справу за фактом перевищення службових повноважень причетними співробітниками міліції. 12 вересня 2009 року Сергія Фесіка викликали на допит в прокуратуру. У присутності Сергія Фесіка слідчий прокуратури набрав на комп'ютері текст протоколу

«допиту», не поставивши йому жодного запитання і не давши йому сказати ані слова. Потім він заявив, що в нього не працює принтер, і попросив Сергія пройти з ним до сусіднього відділення міліції, щоб надрукувати протокол. У відділенні міліції Сергію Фесіку видали протокол, в якому стверджувалося, що його побили незнайомі люди на вулиці, і він звинуватив працівників міліції тільки через те, що був п'яний. Коли він відмовився підписати цей протокол, присутні співробітники міліції почали кричати та погрожувати йому. Він злякався, що його знов будуть бити, як били 12 січня, та підписав протокол.

28 вересня він звернувся зі скаргою до прокуратури іншого району міста Харкова з викладенням подій, які мали місце 12 вересня та з вимогою звільнити прокурора Московської районної прокуратури. 28 грудня він подав позов проти Московської районної прокуратури, вимагаючи компенсації за завдану шкоду. Цю справу ще не закрито, але з грудня 2009 року Сергій Фесік не отримав жодної інформації щодо неї.

Через брак функціональної незалежності Генеральної прокуратури в Україні справи, порушені проти працівників міліції, розслідуються неналежно, із затримками та зволіканням, або зовсім не порушуються.

НЕАДЕКВАТНІСТЬ РОЗСЛІДУВАНЬ

Європейський суд з прав людини стверджує:

«Органи влади мають вжити всі розумні заходи, які доступні їм, для отримання доказів у відношенні до інциденту, включаючи, зокрема, показання свідків, судово-медичні докази і так далі. Будь-які недосконалості розслідування, які підривають його спроможність встановити причини отримання ушкоджень або виявити винних, ставлять під сумнів виконання цієї норми, а також вимог оперативності та розумних строків, що мають на увазі в цьому контексті.»⁴⁶

Більш того, КЗК зазначає:

«Віра в можливість заборони катувань та інших форм жорстокого поводження опиняється під загрозою кожного разу, як тільки посадові особи, що мають нести відповідальність за подібні зловживання, уникають відповідальності за свої дії. Якщо після появи інформації, в якій вказується на жорстоке поводження, не з'являється швидка та дієва відповідь, тоді ті, хто схильний до застосування жорстокого поводження по відношенню до позбавлених волі осіб, швидко увірують — і зовсім небезпідставно — що вони можуть чинити так безкарно. Усі зусилля, спрямовані на просування принципів захисту прав людини шляхом суворих політик наймання та професійної підготовки, будуть підірвані».⁴⁷

Європейський суд з прав людини часто доходив висновку, що розслідування заяв про катування в Україні є неадекватними, тому що вони часто виключають суттєві докази або не забезпечують збирання важливих доказів через великі затримки.

У квітні 2002 року в якомусь лісі Євген Бочаров був побитий працівниками міліції Харківського міського управління внутрішніх справ з метою отримання в нього зізнання у збереженні вогнепальної зброї та боєприпасів. Пізніше працівники міліції відвезли його до Харківського міського управління внутрішніх справ, де продовжували бити та надягали на нього протигази, щоб не давати дихати. Він звернувся зі скаргою до Харківської міської прокуратури, але прокурор відмовив у порушенні розслідування на підставі відсутності ознак складу злочину. В серпні, коли з'явилися результати судово-медичної експертизи, прокурор порушив розслідування. Він допитав працівників міліції Московського райвідділу внутрішніх справ і двох свідків, присутніх у місці вилучення зброї, які стверджували, що не були свідками ніякого насильства. Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що розслідування його заяв проводилося неефективно:

«Суд зазначає, що затримки в отриманні медичних доказів та подальшому ході розслідування, на які вказує заявник, завдали шкоди ефективності розслідування. Зокрема, незважаючи на явні скарги заявника, розслідування було спрямовано проти іншого відділення міліції, співробітники, яких назвав заявник, були допитані майже через дев'ять місяців по тому, а очна ставка між ними та заявником була проведена більш ніж через рік після побиття. Суд також зазначає, що, незважаючи на точність діагнозу заявника, який мав грати ключову роль в процесі розслідування, з матеріалів справи не зрозуміло, чи хто-небудь з медичного персоналу, який обстежував заявника незабаром після його звільнення, був взагалі допитаний.»⁴⁸

Євген Бочаров отримав грошову компенсацію за рішенням Суду, але не отримав відшкодування в будь-якій іншій формі.

У випадку Дмитра Ящука через погану якість першого розтину, проведеного відразу після того, як його було знайдено мертвим в камері, залишилося багато відкритих питань, і виникла глибока недовіра до розслідування з боку його родини. 13 червня 2010 року Дмитра Ящука знайшли мертвим в камері Святошинського райвідділу внутрішніх справ. За офіційною версією подій він повісився на шнурі зі своїх шортів. На відео з камери нагляду, встановленої в його камері, не видно верхньої частини його тіла, а можна побачити лише конвульсивні рухи його ніг у повітрі і потім тіло, яке падає на підлогу, зачепивши батарею опалення. Перший розтин описує синці та відмітки та його тілі: подряпини на спині, два паралельні синці на лівій руці та синець на правій нозі, але не пояснює походження відміток, знайдених на його тілі. Професор Микола Тагаєв, який проводив другий розтин через чотири місяці після смерті, сказав представнику Amnesty International, що, на його думку, ці синці спричинив удар тіла, яке падало після розриву мотузки, об батарею. Послідовність подій є очевидною на відео, записаному в камері. Протокол першого розтину вказує, що Дмитро Яшук був вдягнений в сині шорти, проте насправді на ньому були зелені шорти його брата, шнур з яких не витягається. Його одяг зник і не був підданий огляду експерта. З точки зору родини, ці відкриті запитання та помилки очевидно вказують на те, що органи влади намагаються прикрити дії працівників міліції, і тому його родичі відмовляються прийняти офіційну версію про самогубство Дмитра Ящука.

ЗАТРИМКИ В ПРОВЕДЕННІ РОЗСЛІДУВАНЬ

У багатьох справах Європейський Суд дійшов висновку, що затримки в проведенні розслідування повідомлень про катування призводять до неефективності розслідування, тому що свідки вже не пам'ятають подій, а медичні докази стають

ненадійними.

У випадку Івана Самардака, якого, за його повідомленнями, катували працівники Личаківського райвідділу внутрішніх справ у м. Львові у квітні 2002 року, Європейський Суд визначив, що: «У результаті подальшого розслідування, яке тривало більше восьми років, обставини нанесення йому травм не були встановлені, і особи, відповідальні за них (якщо такі є), не були притягнуті до відповідальності».⁴⁹ Як і у багатьох інших випадках, розслідування порушувалося та закривалося декілька разів за постановою суду, і кожного разу прокуратура подавала апеляцію на рішення про порушення кримінального розслідування, і суддя відміняв це рішення. В одній з постанов Личаківського суду зазначається, що слідчі органи проявляють *«вперте небажання»* встановити реальні обставини цієї справи.

У багатьох випадках, доведених до відома Amnesty International, розслідування повідомлень про катування затримуються через довгі баталії в суді, коли заявники намагаються оскаржити рішення прокуратури про відмову у порушенні кримінального розслідування їхніх заяв.

У листі Генеральної прокуратури від 15 липня 2011 року, зазначається, що, коли прокуратура отримує скаргу, вона зобов'язана упродовж трьох днів вжити один з таких заходів:

- i) порушити кримінальну справу;
- ii) відмовити у порушенні кримінальної справи;
- iii) направити скаргу до іншого органу.

Перед тим, як надати відповідь, прокуратура може перевіряти скаргу упродовж 10 днів. В такому випадку прокурор може опитати заявника чи причетного працівника міліції або запросити додаткову інформацію. Більшості скаржників, опитаних Amnesty International в процесі складання цієї доповіді, було відмовлено у порушенні кримінальної справи на підставі «відсутності складу злочину», при цьому до них не зверталися за додатковою інформацією. В таких випадках скаржникам залишається лише можливість звернутися до суду зі скаргою на рішення прокуратури. Потім прокуратура зазвичай подає апеляцію на рішення суду про порушення розслідування. Світлані Помиляйко знадобилося чотири судових слухання, щоб домогтися розслідування її справи.

Світлана Помиляйко та її колега заявили, що їх катували в листопаді 2008 року, після чого обидві жінки звернулися зі скаргами до Орджонікідзівської районної прокуратури. Прокуратура постановила порушити розслідування цієї справи, яке проводилось Відділом внутрішньої безпеки спільно з Інспекцією з особового складу. У приміщенні відділення внутрішніх справ були знайдені плоскогубці, за допомогою яких катували Альону П. (див. стор. 15). 26 грудня 2008 року начальник Харківського обласного відділу внутрішніх справ звільнив трьох керівних працівників відділення, включаючи начальника відділення, якому

підпорядковувалися три співробітника, підозрювані в катуванні жінок. Проте жодного з цих працівників міліції не було притягнуто до кримінальної відповідальності, а троє підозрюваних у скоєнні цього злочину продовжують працювати в міліції і зараз. Лише 12 січня 2009 року слідчі прокуратури порушили розслідування, і на той час плоскогубців знайти вже не змогли. Після закриття кримінальної справи проти них три правоохоронця, яких було звільнено, звернулися до суду з вимогою відновити їх на посадах в міліції, яка була задоволена. Колишній начальник відділу міліції навіть отримав підвищення і був призначений на посаду начальника Харківського обласного управління внутрішніх справ.

22 квітня 2009 року рішення про порушення розслідування було скасовано районним судом. Світлана Помиляйко подала апеляцію, і 29 травня 2009 року суд залишив у силі рішення про відмову у порушенні кримінальної справи. 25 червня 2009 року апеляційний суд скасував рішення про відмову у порушенні справи, але у лютому 2010 року прокуратура закрила кримінальну справу на підставі відсутності ознак складу злочину. В жовтні 2010 року два працівника, звільнені з лав міліції, подали позови до суду проти тодішнього Міністра внутрішніх справ, Харківського міського управління внутрішніх справ та регіонального представника управління МВС з моніторингу дотримання прав людини, вимагаючи відшкодування. Нарешті, в грудні 2010 року Орджонікідзівський районний суд виніс рішення про повторне порушення прокуратурою розслідування по факту катування. Тільки в червні 2011 року Світлану Помиляйко поінформували про те, що розслідування було знов відкрито, і попросили її віч-на-віч зустрітися з трьома правоохоронцями, яких вона звинувачувала у вчиненні катувань, у відділенні внутрішніх справ, де її катували.

Через те, що судові баталії тривають так довго, судово-медична експертиза часто проводиться через декілька місяців після часу скоєння злочину або, як у випадку Світлани Помиляйко та її колеги, важливі фізичні докази зникають, як, наприклад, зникли плоскогубці, якими катували Альону П.

НЕДОСТАТНЄ ЗАЛУЧЕННЯ ПОТЕРПІЛИХ

В Україні жертв не інформують належним чином про дії, які вчиняються у їхніх справах. Європейський Суд дійшов висновку, що «поняття ефективного засобу правового захисту у відношенні до заяв про жорстоке поводження має на увазі також ефективний доступ заявника до процедури розслідування».⁵⁰

В Принципах розслідування повідомлень про катування, прийнятих ООН, зазначається, що «ймовірним жертвам катування або поганого поводження та їх законним представникам надається інформація та доступ до будь-яких слухань, а також вся інформація, що відноситься до розслідування; їм також надається право представлення інших доказів». Більш того, відповідно до Принципу 6 Декларації ООН «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою», необхідно брати до уваги потреби жертв шляхом «надання жертвам інформації про їх роль та про обсяг, термін проведення та хід судового розгляду, та про результати розгляду їх справ, особливо у випадках тяжких злочинів, а також у випадках, коли ними

запрошується така інформація».

У багатьох випадках, з якими Amnesty International мала справу, органи влади часто не інформували жертв про прогрес розслідування або про результати судового розгляду їхньої скарги, чи відмовляли у доступі до інформації, суттєво необхідної їм для подання апеляції на рішення про відмову в порушенні кримінального розслідування. Часто скаржникам не надають повної інформації про причини, на підставі яких приймається постанова про відмову в порушенні справи за фактами катування, а про обґрунтування судової постанови про те, чи порушувати кримінальне розслідування, іноді повідомляють через декілька місяців. Ці причини часто не оголошуються на слуханні в суді. Таке ускладнення доступу до важливої інформації пояснюється тим, що не існує чітких процедур інформування жертв про хід та результати розслідувань та визначення того, на отримання якої інформації вони мають право, а яку інформацію не можна розкривати на підставі захисту права особи, дії якої розслідуються, на справедливий суд.

У травні 2003 року Олексія Захаркіна побили працівники міліції в Івано-Франківській області з метою отримання від нього зізнання в низці пограбувань. За словами Олексія його підвісили на горизонтальній перекладині, в наручниках і вниз головою; в такому положенні його били пластиковою пляшкою, наповненою водою, і дерев'яним ціпком по ногах; на голову йому надягли протигаз, наповнений рідиною, який не давав йому дихати. Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що розслідування заяви потерпілого проводилося неналежно. Зокрема, прохання Олексія Захаркіна про видачу йому копії рішення у його справі, прийнятого у вересні 2004 року, стосовно відмови у порушенні кримінальної справи проти причетних працівників міліції, було відхилено, що стало перешкодою для подання апеляції на це рішення.⁵¹

Коли було порушено кримінальне розслідування заяви Сергія Фесіка про катування, яких він зазнав з боку працівників міліції в Харкові (див. стор. 35), йому було дуже важко отримати будь-яку інформацію про хід цього розслідування. Коли через два місяці він надіслав листа до районної прокуратури з проханням надати йому інформацію про хід розслідування, йому прислали копію першого листа про порушення розслідування. Через три місяці він все ще не отримав жодної інформації і написав ще одного листа. І тільки після того, як він звернувся зі скаргою до Генеральної прокуратури, його викликали до Московської районної прокуратури, де знов погрожували жорстокими діями.

Рідні Дмитра Ящука не вірять в офіційну версію про те, що він вчинив самогубство. Їхню недовіру ще посилює те, як з ними поводитися органи влади. Упродовж чотирьох місяців їм не давали жодної інформації про хід розслідування його смерті попри неодноразові прохання з їхнього боку. Вони побачили тіло лише через чотири місяці після його смерті. Коли вони попросили показати їм запис з камери відеоспостереження, встановленої в приміщенні, де він загинув, їм відповіли, що такого запису немає. Проте через декілька місяців запис останніх моментів його життя раптово з'явився.

Щоб гарантувати право жертв на ефективні заходи правового захисту, українські органи влади мають забезпечити, щоб в жертв не тільки була можливість подавати скарги, а й щоб їх тримали в курсі про хід розгляду їхньої скарги, всіх рішень відносно

неї та їх обґрунтування.

ПРИГНОБЛЕННЯ ТА ЗАЛЯКУВАННЯ СКАРЖНИКІВ

За вимогами статті 13 Конвенції ООН проти катувань держави-учасниці повинні забезпечити захист позивача і свідків від будь-яких форм поганого поводження чи залякування у зв'язку із скаргою. До відома Amnesty International доведено декілька випадків, коли працівники міліції тиснули на жертв та скаржників, щоб примусити їх відмовитися від своїх скарг, та навіть вдавалися до катувань, щоб приховати свої злочини.

На початку 2010 року прокуратура порушила кримінальну справу проти працівників відділу боротьби з незаконним обігом наркотиків у Києві, які, за повідомленнями, били **Антон Жигінаса** під час утримання його під вартою. Внаслідок побиття Антон Жигінас був госпіталізований, і в нього була видалена селезінка. Антона Жигінаса звинуватили в вживанні наркотиків, але обвинувачення проти нього були зняті 10 червня 2010 року. В той день, коли його звільнили з-під варти, його знов затримали працівники міліції, які, за повідомленнями, підкинули йому наркотики та били його, щоб примусити підписати заяву про те, що його побив Дмитро Ящук, а не працівники міліції. Через декілька днів Дмитро Ящук був затриманий та помер під час утримання під вартою в міліції.

Роману Зуєву загрожували працівники міліції через те, що він наполягав на розгляді своєї скарги. Він і досі не отримав належної йому компенсації.

Роман Зуєв розповів Amnesty International, що 24 січня 2010 року в Донецьку, в його власному домі його побив працівник міліції, який не знаходився при виконанні своїх службових обов'язків, щоб помститися за те, що брата цього міліціонера раніше побили біля клубу, де відбувалася вечірка геїв. Він бив Романа Зуєва в обличчя, аж доки той не впав, а потім декілька разів вдарив ногою по голові. Увесь цей час працівник міліції використовував образливі гомофобні висловлювання. Під час побиття також був ушкоджений комп'ютер Романа Зуєва.

Після того, як Роман Зуєв звернувся із скаргою до свого місцевого відділення міліції, працівник міліції, який його бив, запропонував відремонтувати його комп'ютер, якщо він забере свою заяву і запросив Романа Зуєва до себе додому, щоб обговорити цю справу. Коли Роман прийшов до нього додому, він побачив там ще двох працівників міліції, які пред'явили йому свої посвідчення. Вони погрожували йому знайти спосіб посадити його в тюрму шляхом підкидання наркотиків, якщо він не забере свою заяву. Роман Зуєв пообіцяв відізнати свою скаргу, і працівники міліції забрали в нього паспорт, ключі та два мобільні телефони як гарантію. Наступного дня Роман Зуєв зателефонував заступнику начальника відділення міліції, розповів, що трапилося, і його запросили до відділення міліції. На зустріч викликали співробітника, який побив Романа Зуєва та конфіскував його речі, і він усе повернув.

30 січня внутрішнє розслідування в міліції було закрито, і було прийнято рішення

не порушувати кримінального розслідування на підставі того, що «конфлікт виник на ґрунті особистої неприязні». Роман Зуєв випадково дізнався про це лише через декілька тижнів і 22 березня звернувся зі скаргою до районної прокуратури. 30 березня 2010 року Романа Зуєва поінформували про те, що була порушена кримінальна справа проти причетного працівника міліції за фактом «навмисного тілесного ушкодження середньої тяжкості». У жовтні 2010 року цього працівника міліції засудили до двох років обмеження свободи пересування без права виїзду за межі України з вимогою регулярно відмічатися в міліції упродовж цього часу. Суд також постановив, що він має заплатити Роману Зуєву 1695 гривень (150 євро) як відшкодування матеріальної шкоди та 10 000 гривень (884 євро) — моральної шкоди. Працівник міліції звільнився з міліції за власним бажанням ще до того, як був винесений вирок. Роман Зуєв так і не отримав належного йому відшкодування і зараз готує іншу справу проти міліції, яку звинувачує в дискримінації його за ознакою сексуальної орієнтації.

Світлана Помиляйко розповіла представнику Amnesty International, що працівники міліції, які катували її, неодноразово телефонували їй, намагаючись переконати не наполягати на розгляді її скарги. Яків Строган повідомляє, як його затримали та звинуватили в замаху на вбивство після того, як він надав розголосу своїй скарзі на дії працівників міліції, які його катували з метою примусити Якова забрати свою заяву.

Україна має негайно вжити заходів, щоб забезпечити захист жертвам злочинів, скоєних правоохоронцями, від помсти, загроз та будь-яких форм тиску з боку підозрюваних.

Жертви катувань та інших видів жорстокого поводження та рідні тих, хто помер під час утримання під вартою, вже зазнали фізичної та психічної травми внаслідок того, що їм довелося пережити, або глибокого горя та мук через смерть члена родини. Тому дуже важливо виявляти чутливість у поводженні з ними під час розслідування їхніх скарг.

Багато жертв, з якими розмовляли представники Amnesty International, скаржилися, що їх піддавали безжалісним та жорстким допитам, протягом яких вони почувалися так, нібито вони, а не працівники міліції, які є об'єктом скарги, були злочинцями. Світлана Помиляйко розповіла представнику Amnesty International, як під час розслідування її скарги на жорстоке поводження працівників міліції вона «почувалася так, нібито я була особою, що вчинила злочин».

Гліба Сканта піддали тривалому психологічному тестуванню, щоб визначити стан його психічного здоров'я, після того, як він подав скаргу на жорстоке поводження та загрози з боку працівників Московського райвідділу внутрішніх справ в Харкові, через які він вистрибнув з вікна третього поверху в будинку райвідділу. Він сказав представнику Amnesty International, що почувався так, нібито ведеться розслідування злочину, який скоїв він, а не працівники міліції.

Через рік після того, як Світлана Помиляйко подала скаргу на катування з боку працівників Орджонікідзівського райвідділу міста Харкова, її тестували на детекторі брехні, протягом якого, за її словами, змусили пережити всі муки знов, але на кожне запитання дозволили дати тільки відповідь «так» або «ні». Вона вважала, що питання

були неналежні. Наприклад, її запитали: «Чи примушували Ви Альону П. (її колегу, яку піддали катуванням разом із Світлоною Помиляйко) подати скаргу на дії працівників міліції?» Працівники міліції, які її катували, відмовилися взяти участі в іспиті на поліграфі. В червні 2011 року, майже через три роки після катування, її запросили вічна-віч зустрітися з трьома правоохоронцями, які її катували, у відділенні внутрішніх справ, де її катували.

Український уряд має забезпечити, щоб з жертвами катувань та інших видів жорстокого поводження поводитися обережно і не завдавали їм ще більших страждань через те, як проводиться розслідування.

Ці випадки, в яких працівники міліції здійснювали тиск на заявників, доводять важливість положення Принципів ООН щодо ефективного розслідування та ведення документації у випадках застосування катувань та жорстоких, негуманних або таких, що принижують гідність людини, видів поводження або покарання, яке стверджує: «Усі особи, підозрювані в застосуванні катувань або інших видів жорстокого поводження, позбавляються будь-якої можливості управління або виявлення влади, у прямий або опосередкований спосіб, у відношенні до позивача, свідків, їх родин, а також осіб, які проводять розслідування».⁵² Відсторонення від посади не повинно впливати на результати розслідування: відсторонення не означає, що посадова особа вважається винною, воно є лише заходом, який сприяє належному розгляду скарги та захисту позивачів.

В Україні працівники міліції, стосовно яких проводиться розслідування заяв про катування та інші види жорстокого поводження, часто продовжують працювати на своїх посадах. Кримінальне розслідування недбалості з боку працівників міліції, що призвело до смерті Дмитра Ящука, було порушено 23 червня 2010 року і ще триває. Проте працівники міліції, які затримали Дмитра Ящука, все ще працюють в Святошинському райвідділі внутрішніх справ, незважаючи на той факт, що триває розслідування їхньої поведінки.

Україна повинна забезпечити, щоб усі заяви про катування та інші види жорстокого поводження, а також інші порушення з боку працівників міліції розслідувалися оперативно, ретельно і об'єктивно. Організація Amnesty International вважає, що найкращим засобом забезпечення цього є створення незалежної агенції, яка має всі необхідні ресурси для розслідування усіх заяв на дії працівників міліції. Україна повинна забезпечити захист свідків від пригноблення, а також відсторонення працівників міліції, які є об'єктом розслідування порушень прав людини, що відносяться до серйозних злочинів, від їхніх посад на весь час проведення розслідування.

7. НЕПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ТА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Суттєвим елементом права на правовий захист є притягнення до кримінальної відповідальності злочинців, винних у вчиненні актів катування та інших видів жорстокого поводження, а також порушення права людини на життя. Проблема безкарності за такі порушення є важливим фактором, який веде до їх повторення.⁵³

КЗК зазначає:

«...коли перед судом, відповідаючи за свої дії чи помилки, постають посадові особи, які віддають розпорядження, дозволяють, пробачають або чинять катування чи жорстоке поводження, це, безсумнівно, сигналізує про те, що ніхто не буде миритись з подібним поводженням. Окрім свого значного стримувального значення, така інформація переконує громадськість також і в тому, що ніхто не стоїть вище закону, навіть ті, хто несе відповідальність за дотримання його норм. Усвідомлення факту, що ті, хто несе відповідальність за жорстоке поводження, постали за це перед судом, справить корисний вплив і на жертви.»⁵⁴

Стандарти КЗК також наголошують на важливості дисциплінарного розслідування: «Дисциплінарне розслідування є додатковим засобом проти жорстокого поводження і може здійснюватись паралельно до процедури кримінального розслідування. Дисциплінарна провинність кожного відповідного службовця має бути об'єктом систематичного контролю, незалежно від того, чи правопорушення, про яке йдеться, було визнане кримінальним злочином.»⁵⁵

НЕПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Конвенція ООН проти катувань зобов'язує держави-учасниці розглядати всі акти катування, а також спроби піддати катуванням та ті дії, що являють собою співучасть у катуванні, згідно з її кримінальним законодавством як злочини, які тягнуть за собою відповідні покарання з урахуванням їх тяжкого характеру (Стаття 4).

Комітет ООН з прав людини зазначає, що акти катування та інших видів жорстокого поводження повинні каратися у відповідності до кримінального законодавства, і що особи, які порушують цю заборону «шляхом заохочування, наказування, толерантного відношення або вчинення заборонених діянь повинні притягуватись до відповідальності».

В українському Кримінальному кодексі є ціла низка положень, які передбачають судові переслідування працівників міліції або інших правоохоронців за акти

жорстокого поводження. Стаття 127 охоплює злочини катування, які караються позбавленням волі на термін від двох до п'яти років. Проте вона визначає катування як загальний злочин, який може вчинити будь-яка особа, і конкретно не називає посадових осіб держави як можливих злочинців. Щоб забезпечити відповідність цього визначення визначенню Конвенції ООН проти катувань, необхідно відзначити, що катування може бути заподіяно державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В 2009 році згадування катування, заподіяного державними посадовими особами, в якості обтяжуючої обставини, було вилучено з Кримінального кодексу та змінено катуванням, вчиненим «з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості». Уряд має першочергово виправити цю невідповідність та привести визначення катування, наданого в статті 127, у відповідність з визначенням, наданим в Конвенції ООН проти катувань.

В багатьох випадках серйозні злочини катування та інших видів жорстокого поводження, скоєні працівниками міліції, переслідуються за статтею 365 Кримінального кодексу («Перевищення влади або службових повноважень»), яка передбачає покарання позбавленням волі на строк до 10 років залежно від тяжкості злочину. Проте, переслідування за іншими статтями не реєструється як переслідування за катування та інші види жорстокого поводження, внаслідок чого приховуються масштаби цієї проблеми. Більш того, усі злочини за цими статтями підпадають під закон про давність, і позивачі, які роками добивалися розслідування та судового розгляду своїх заяв про катування (як у випадку Олександра Рафальського), наражаються на ризик того, що у їх справах не буде проводитися слухання в суді, тому що акт катування мав місце понад 10 років тому.

Відсоток заяв про катування та інші види жорстокого поводження, за якими порушується кримінальне розслідування, є неприйнятно низьким. На зустрічі з представником Amnesty International Уповноважена Верховної Ради України з прав людини повідомила, що в 2010 році лише 60 справ щодо катування та інших видів жорстокого поводження з боку працівників міліції були передані Генеральною прокуратурою до суду. Як зазначається вище, велика кількість скарг, поданих до Генеральної прокуратури, відхиляється в першій інстанції, внаслідок чого можливі злочинці не відповідають за свої злочини.

За даними Генеральної прокуратури,⁵⁶ в 2010 році 133 працівники міліції отримали судові вироки за акти катування та інші види жорстокого поводження: троє з них були засуджені за катування за статтею 127, 88 — за перевищення влади за статтею 365 і решта — за іншим статтями Кримінального Кодексу.

У деяких випадках працівників міліції, які застосовують катування або інші види жорстокого поводження до затриманих, ніколи не притягують до дисциплінарної або кримінальної відповідальності через те, що розслідування проводиться неналежно. Світлані Помиляйко, наприклад, знадобилося майже три роки, щоб добитися порушення кримінального розслідування, а щодо трьох працівників міліції, які катували її, до цього часу ще не вжито жодних дисциплінарних або судових заходів. За результатами внутрішнього розслідування було звільнено їх керівників, але три злочинця продовжують працювати в лавах міліції, а один з них отримав медаль за

відмінну службу.

У деяких випадках ухвалені вирoki не відповідають тяжкості скоєного злочину. Наприклад, працівник міліції, який побив Романа Зуєва в його власному домі, тільки тому, що Роман був присутній на гей вечірці, де побили брата міліціонера, в жовтні 2010 року був засуджений до двох років обмеження свободи пересування. Цей вирок передбачає покарання у вигляді заборони виїжджати за межі України протягом двох років. Суд також постановив, що він повинен сплатити відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої Роману Зуєву, але він цього ще не зробив. У випадку Ігоря Індила, який в травні 2010 року помер під час утримання в Шевченківському райвідділі внутрішніх справ міста Києва, два працівники міліції були обвинувачені, але обвинувачення стосується менш серйозних порушень, а не смерті. Проти Сергія Приходька висунули обвинувачення за статтею 365-2 («Перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями») за арешт у вільний від служби час, та за те, що він тягнув Ігоря Індила по підлозі. Сергія Коваленка обвинувачено за Статтею 367-1 («Службова недбалість без тяжких наслідків») за те, що він дозволив Сергію Приходьку виконати такі дії.

За даними Генеральної прокуратури,⁵⁷ в 2011 році із 133 працівників міліції, засуджених за дії катування та жорстокого поводження, 76 було засуджено до тюремного ув'язнення, 52 — отримали умовні терміни, чотирьох засудили до обмеження свободи пересування, і одного — до штрафу.

НЕВЖИВАННЯ ВІДПОВІДНИХ ДИСЦИПЛІНАРНИХ САНКЦІЙ

Як зазначається вище, внутрішні дисциплінарні заходи, які вживає Міністерство внутрішніх справ, часто не стосуються явних порушень з боку правоохоронців, що сприяє безкарності за такі дії. Наприклад, коли Гліб Скандт, якого затягли на третій поверх відділення міліції в Харкові, навіть не склавши протоколу (див. стор. 30), вистрибнув із вікна, щоб врятуватися, були вжиті внутрішні дисциплінарні заходи. Проте ці заходи стосувалися відсутності ґрат на вікнах, а не того факту, що Гліба Скандта затримали без будь-якої очевидної причини, побили і тримали у відділенні міліції, не склавши протоколу про його затримання.

Коли Наталію Ісаєву допитали у відділі міліції, не склавши протоколу, Служба внутрішньої безпеки відмовила їй у порушенні розслідування на підставі того, що не було жодних записів, які б свідчили про її утримання у відділі міліції.

У деяких випадках, навіть коли працівників міліції звільняли за скоєння тяжких порушень, вони пізніше подавали апеляції до суду і відновлювалися на своїх посадах, що також сприяє безкарності за вчинення катувань та інших видів жорстокого поводження.

За скаргою Євгена Бочарова на дії працівників Харківського обласного управління внутрішніх справ, які катували його 11 квітня 2002 року (див. стор. 36), управлінням

було проведено внутрішнє розслідування, за результатами якого двох працівників міліції звільнили, а одного притягли до дисциплінарної відповідальності. Звільнені працівники міліції пізніше подали апеляцію до суду проти рішення про їх звільнення та були відновлені на своїх посадах.

Керівників трьох працівників міліції, які кували Світлану Помиляйко, звільнили в грудні 2008 року через шість тижнів після того, як мало місце катування, за результатами внутрішнього розслідування, яке проводилося Інспекцією з особового складу. Однак в 2010 році, після того, як прокуратура припинила кримінальне розслідування цієї заяви про катування, двоє з цих керівників відновилися на своїй посаді через суд. Наразі ці двоє подали позови про захист своєї честі та ділової репутації проти колишнього Міністра внутрішніх справ, колишнього начальника обласного управління внутрішніх справ та колишнього регіонального представника управління МВС з моніторингу дотримання прав людини.

Україна повинна забезпечити, щоб кожний працівник міліції, який за розумно обґрунтованою підозрою є відповідальним за акти вчинення катування та інших видів жорстокого поводження або інші порушення, був підданий судовому переслідуванню за відповідні порушення та, якщо він буде визнаний винним, отримав відповідне покарання. Усі випадки неналежної поведінки з боку працівників міліції слід піддавати дисциплінарному розгляду з урахуванням тяжкості порушення та накладати відповідні дисциплінарні санкції.

8. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

За 20 років, що минули після здобуття незалежності, Україна досягла значного прогресу на шляху утвердження верховенства права та забезпечення відповідності свого законодавства та законодавчої практики міжнародним стандартам в галузі прав людини.

Незважаючи на цей прогрес, велика кількість людей наражається на ризик свавільного затримання, катування та інших видів жорстокого поводження, а також порушення прав людини з боку працівників правоохоронних органів. Неспроможність забезпечити проведення ефективного розслідування заяв про такі порушення та притягнення до дисциплінарної та кримінальної відповідальності тих, хто є відповідальним за них, призвела до створення культури безкарності, яка підриває принцип рівності перед законом усіх людей, включаючи працівників правоохоронних органів, та залишає жертви без ефективних заходів правового захисту та відшкодування. Ця проблема набула таких масштабів, що її вже неможливо ігнорувати, і органи влади зараз визнають, що безкарність за порушення прав людини та погане поводження з боку працівників міліції значно підірвали довіру громадськості до міліції.

Україна повинна здійснити радикальне реформування методів роботи міліції, щоб забезпечити більш високий рівень підзвітності як окремих працівників, так і інституту міліції в цілому. В першу чергу Україна повинна встановити ефективні процедури подання та розгляду скарг і забезпечити, щоб кожна скарга розслідувалася оперативно, незалежно, об'єктивно та ретельно. Працівників міліції, які є відповідальними за катування та інші види жорстокого поводження, слід притягувати до відповідальності за результатами дисциплінарного розслідування або кримінального переслідування. Ефективні внутрішні дисциплінарні розслідування, а також розслідування, які проводяться незалежними органами, є важливим способом виявлення та виправлення систематичних недоліків, які сприяють скоєнню актів катування та інших видів жорстокого поводження.

Організація Amnesty International пропонує наступні рекомендації, покликані допомогти Україні вирішити проблему безкарності за порушення прав людини з боку працівників правоохоронних органів та виконати її міжнародні зобов'язання в галузі прав людини.

Міжнародні зобов'язання:

- Необхідно внести зміни до статті 127 Кримінального кодексу України, щоб вона коректно відображала всі елементи визначення «катувань», наданого в статті 1 Конвенції ООН проти катувань;
- Необхідно забезпечити виконання Україною своїх обов'язків як країни-учасниці Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань шляхом створення національного превентивного механізму (НПМ) для моніторингу місць утримання під вартою; процес створення НПМ має бути прозорим і включати консультації з громадянським суспільством; він повинен бути функціонально

незалежним, включати відповідних експертів та мати належне фінансування; в коло його повноважень мають входити раптові візити до всіх місць утримання під вартою.

Боротьба з безкарністю:

- Уряд та керівні працівники міліції повинні чітко та однозначно засудити катування та інші види жорстокого поводження, а також дати своїм підлеглим зрозуміти, що застосування катувань та інших видів жорстокого поводження є абсолютно забороненим за будь-яких обставин і тягне за собою кримінальне та дисциплінарне розслідування й вживання санкцій. Цю заборону необхідно відобразити в навчальних матеріалах для працівників міліції.
- Будь-які працівники міліції або інших правоохоронних органів, які, за розумно обґрунтованою підозрою, вважаються відповідальними за вчинення актів катування та інших видів жорстокого поводження, мають переслідуватися в судовому порядку за відповідні злочини, і, якщо їх буде визнано винними, отримувати вироки, пропорційні до тяжкості скоєного ними злочину.
- Будь-які працівники міліції або інших правоохоронних органів, які знаходяться під слідством у зв'язку з підозрою у застосуванні катувань та інших видів жорстокого поводження, повинні бути відсторонені від виконання службових обов'язків на весь час розслідування.
- Необхідно щорічно публікувати дані про кількість та тип отриманих скарг на зловживання владою з боку працівників міліції в Україні, а також про те, як ці скарги розглядалися в рамках дисциплінарного провадження або у судовому порядку.
- Необхідно вжити заходів, щоб забезпечити, що жертвам порушення прав людини не протидіють в процесі подання скарг; а також забезпечити застосування відповідних дисциплінарних (і якщо необхідно, кримінальних) заходів щодо тих працівників правоохоронних органів, які переслідують або залякують осіб, що подають скарги на кримінальні злочини, вчинені працівниками міліції.
- Необхідно оприлюднити доповідь Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, складену за результатами його візиту в Україну в 2009 році.

Розслідування:

- Уряд повинен невідкладно приділити увагу створенню незалежної структури, яка мала би усі необхідні ресурси для розслідування усіх заяв про порушення прав людини з боку представників правоохоронних органів, включаючи міліцію, згідно з рекомендацією Комісара Ради Європи з прав людини. Така структура:
 - o повинна додержуватися п'яти принципів — незалежності, ретельності, оперативності, громадського контролю та залучення потерпілих, — визначених Європейським судом з прав людини;
 - o не повинна мати жодних ієрархічних або організаційних зв'язків в міліцію та функціонувати цілком незалежно від уряду та правоохоронних органів;
 - o повинна мати адекватне фінансове та кадрове забезпечення, включаючи склад власних незалежних експертів-слідчих, а також керівництво, яке є компетентним, досвідченим, незалежним, об'єктивним та чесним;
 - o повинна мати завдання розслідувати усі заяви про серйозні порушення прав людини з боку працівників правоохоронних органів, включаючи смерть під час утримання під вартою, катування та інші види жорстокого поводження і прояви расової дискримінації, а також порушувати розслідування за власною ініціативою за відсутності конкретних скарг;
 - o повинна мати всі необхідні повноваження, включаючи право заходити

- в приміщення відділень міліції або інші відповідні місця, а також право викликати свідків та вимагати пред'явлення доказів та документів;
- о має направляти справи до прокуратури та (або) внутрішніх дисциплінарних комісій, в залежності від ситуації, а також має повноваження давати розпорядження стосовно порушення дисциплінарного розслідування та вимагати від дисциплінарної комісії звіти про результати таких розслідувань;
- о має рекомендувати вжиття відповідних заходів у відношенні до системи роботи міліції взагалі;
- Забезпечити, що усі заяви про жорстоке поводження або катування з боку працівників міліції оперативно, ретельно та об'єктивно розслідувались, включаючи опитування потерпілих та будь-яких свідків;
- Забезпечити, щоб усіх, хто подає скарги на будь-які форми неналежної поведінки працівників міліції, інформували про хід розслідування та результати подальшого дисциплінарного розгляду.

Методи роботи міліції:

- Необхідно переглянути Етичний кодекс працівника органів внутрішніх справ України та Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ і повністю привести їх у відповідність до міжнародних законів та стандартів в галузі прав людини, включаючи Європейський Кодекс поліцейської етики. Зокрема, в них необхідно окремо включити заборону застосування катування та інших видів жорстокого поводження, расової дискримінації та вимагання.
- Необхідно переглянути процедури та керівні принципи, які діють в міліції, а також практику їх застосування щодо перевірки документів, що посвідчують особу, та забезпечити, щоб вона не проводилася у дискримінаційний спосіб; розслідувати всі заяви про вимагання з боку працівників міліції, які користуються відсутністю в людей відповідних документів, та переслідувати винних в судовому порядку.
- Необхідно переглянути критерії оцінки роботи міліції та забезпечити, щоб вони спиралися не на кількісні показники розв'язання злочинів, а на якісні стандарти.
- Стандарти дотримання прав людини, включаючи, зокрема, заборону катування та інших видів жорстокого поводження і дискримінації, повинні стати складовою та невід'ємною частиною первинної та подальшої підготовки працівників міліції.

Правові гарантії затриманих:

- У відповідності до права на свободу та презумпції невинності люди, які очікують розгляду кримінальних справ, за загальним правилом, не повинні утримуватися під вартою.
- Працівники місць утримання під вартою в міліції повинні вести детальні індивідуальні записи, включаючи інформацію стосовно безпеки особи, а також її побутових та медичних потреб.
- Усі люди, позбавлені волі, на початку утримання повинні бути поінформовані про свої права на доступ до адвоката за своїм вибором та лікаря, а також на повідомлення родичів про місце їх знаходження; усім затриманим має гарантуватися невідкладний та регулярний доступ до адвокатів (включаючи право на зустрічі з адвокатом віч-на-віч) та лікарів (включаючи виклик лікаря за їх вибором).
- Упродовж допитування затриманих працівниками міліції завжди має бути присутнім адвокат, якщо тільки затриманий не відмовиться від свого права на адвоката; усі допити повинні бути докладно запротокольовані, бажано з використанням відео/аудіо обладнання.
- Необхідно переглянути положення Кодексу України про адміністративні правопорушення з метою забезпечення усім затриманим негайного доступу до адвоката у відповідності до міжнародних стандартів.

- Відео- та аудіозаписуюче обладнання необхідно встановити в усіх приміщеннях відділень міліції, де утримуються затримані, за виключенням тих випадків, коли це порушує право затриманого на приватність або на конфіденційність зустрічі з лікарем або адвокатом. Таке обладнання необхідно регулярно перевіряти, щоб забезпечити його справність. Записи слід зберігати в надійному місці протягом розумного періоду часу, щоб вони були доступні для перегляду слідчими, якщо є така необхідність.

ПОСИЛАННЯ

¹ Харківський Інститут соціальних досліджень, «Моніторинг незаконного насильства в міліції — 2010»: Результати соціологічного дослідження, <http://www.khisr.kharkov.ua/index.php?id=1296465173>.

² за відсутності в діянні ознак складу злочину

³ Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК), Правоохоронні органи, Стандарти КЗК, видання 2010 р., СРТ/Іnf/E (2002) 1 — Rev. 2010, para 25. www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf, далі у тексті «Стандарти КЗК».

⁴ «Могилев признал применение пыток в милиции», korrespondent.net, 29 квітня 2011 р., <http://korrespondent.net/video/ukraine/1212585-mogilev-priznal-primenenie-pytok-v-milicii>

⁵ Відповідь КЗК

⁶ «Могилев признал применение пыток в милиции», korrespondent.net, 29 квітня 2011 р., <http://korrespondent.net/video/ukraine/1212585-mogilev-priznal-primenenie-pytok-v-milicii>

⁷ Асоціація українських моніторів з дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, Права людини в діяльності Української міліції — 2010, <http://www.umdpl.info/index.php?id=1292003204>

⁸ «Могилев признал, что ГАИшники сдают деньги руководству», Gazeta.ua, 20 січня, 2010 р., <http://gazeta.ua/ru/post/351385>

⁹ Кодекс поведінки ООН для посадових осіб із підтримки правопорядку, Стаття 7, www2.ohchr.org/english/law/codeofconduct.htm

¹⁰ Європейський Кодекс поліцейської етики, Рекомендації Rec(2001)10, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року, Статті 21 та 46, polis.osce.org/library/view?item_id=2687&attach_id=500

¹¹ «Президент Украины признал, что страна ежегодно теряет около 20 млрд. грн. из-за коррупции», Korrespondent, <http://korrespondent.net/business/1226707-prezident-ukrainy-priznal-cto-strana-ezhegodno-teryaet-okolo-20-mlrd-grn-iz-za-korruptcii>

¹² Творче об'єднання «ТОРО», контактна група в Україні Transparency International, «Оцінка національної системи доброчесності: Україна 2011», http://www.transparency.org/news_room/in_focus/2011/ukraine_nis_2011

¹³ Хоча середня зарплата в Україні зараз є трохи вищою, більшість людей вважає, що на такі гроші особливо важко жити в місті.

¹⁴ Матеріал на веб-сайті Рахункової палати України, 8 вересня 2010 року, «Мерседеси, каділаки... за рахунок благодійництва», <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16730851>

¹⁵ Риторика та ризик: як дискримінація та міліцейське свавілля перешкоджають Україні в боротьбі з ВІЛ/СНІДом, Human Rights Watch, 1 березня, 2006 р., <http://www.hrw.org/en/reports/2006/03/01/rhetoric-and-risk-0>

¹⁶ Оцінка зроблена на основі екстраполяції результатів опитування 2000 чоловік в 5 областях України, проведеного Харківським Інститутом соціальних досліджень «Моніторинг незаконного насильства в міліції — 2010: результати соціального дослідження», <http://www.khisr.kharkov.ua/index.php?id=1296465173>.

¹⁷ Доповідь Робочої групи ООН з питань свавільних затримань: місія до України, A/HRC/10/21/Add.4, 9 лютого 2009 р. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/106/64/PDF/G0910664.pdf?OpenElement>

¹⁸ Ім'я було змінено на знак поваги до бажання особи зберегти анонімність.

¹⁹ Лист до організації Amnesty International від Генерального прокурора від 15 липня 2011 року.

²⁰ КЗК підкреслює, що для багатьох людей факт затримання правоохоронцями є надзвичайно стресовою подією і тому, зважаючи на це, правоохоронці повинні слідкувати за тим, щоб у щойно затриманих людей не було доступу до засобів заподіяти собі шкоду (наприклад, ременів, краваток, розбитого скла і таке інше). Доповідь для уряду Естонії за наслідками візиту до Естонії Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, 27 квітня 2005 р., параграф 19.

²¹ Позасудові страти, страти без належного судового розгляду та свавільні страти: попередня доповідь спеціального доповідача, подана до Генеральної Асамблеї ООН, док. ООН A/61/311, 6 вересня 2006 р., параграфи. 51-54.

²² Європейський суд з прав людини, Велікова проти Болгарії, № 41488/98, § 70, рішення процитовано у справі Матушевський та Матушевська проти України (Заява № 59461/08) 23 червня 2011 р.

²³ Коментар Комісара Ради Європи з прав людини «Надмірне використання досудового затримання не відповідає принципам поваги до прав людини», 18 серпня 2011 р., http://commissioner.cws.coe.int/tiki-view_blog_post.php?postId=169

²⁴ Див., наприклад, КЗК, Правоохоронні органи, Стандарти КЗК, видання 2010 року, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010, стор. 7, параграф 40

²⁵ Комітет з прав людини, Зауваження загального порядку № 32, Стаття 14 «Право на рівність перед судом та трибуналом, а також на справедливий суд», параграф 34

²⁶ Стандарти КЗК 8, параграф 15.

²⁷ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОДЕКС ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ЕТИКИ, Рекомендація Rec(2001)10, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року, www.polis.osce.org/library/view?item_id=2687&attach_id=500

²⁸ «Ставити діло вище за багатослів'я»: забезпечити дотримання прав людини в Україні. , AI , Індекс: EUR 50/004/2010, стор. 11.

²⁹ «Ринок «Троещина» став небезпечним для торговців: випадки расизму, корупції», Світлана Тучинська, Kyiv Post, 5 листопада, 2010 р., <http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/88819/print/>

³⁰ «Черножопый. Что ты здесь делаешь.»

³¹ Див. «Принципи діяльності поліції: методичний посібник з прав людини», Аннеке Оссе, Amnesty International Nederland 2007 р., стор. 186, <http://www.amnesty.nl/documenten/rapporten/Understanding%20Policing%202007%20Full%20text.pdf>

³² CPT/Inf(2004) 28, параграф 26

³³ «Принципи діяльності поліції», стор. 186

³⁴ Комітет ООН з прав людини, Зауваження загального порядку № 31, Док. ООН CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, параграфи 15-18.

³⁵ Рада Європи: висновок Комісара з прав людини з приводу незалежного та ефективного визначення скарг на дії правоохоронних органів, CommDH(2009)4, 12 березня 2009 р., <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1417857&Site=CommDH>.

³⁶ Зауваження загального порядку 20 стосовно Статті 7 МПГП, <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/6924291970754969c12563ed004c8ae5?Opendocument>

³⁷ Висновок Комісара з прав людини з приводу незалежного та ефективного визначення скарг на дії правоохоронних органів, 12 березня 2009 р., CommDH(2009)4 <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1417857&Site=CM>

- ³⁸ Веб-сайт Міністерства внутрішніх справ,
<http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/512685;jsessionid=72CF4D1D7E86C4EC474FEE26AF8F06F1>
- ³⁹ Стаття 121 Конституції України.
- ⁴⁰ Європейський суд з прав людини, Рамзай проти Нідерландів [GC], 15 травня 2007 року, параграф 341.
- ⁴¹ Зауваження загального порядку, 15 травня 2007 року, параграф 324; Келлі та інші проти Сполученого Королівства, 4 травня 2001 року, параграф 96; Ангуелова проти Болгарії, 13 червня 2002 року, параграф 139.
- ⁴² Див. Яса проти Туреччини, 2 вересня 198 р., параграфи 102-104, Чакіджі проти Туреччини [GC], 8 липня 1999 р., параграфи 80, 87 та 106; Танрікулу проти Туреччини, [GC], 8 липня 1999 р., параграф 109; та Махмут Кайя проти Туреччини, 28 березня 2000 р., параграфи 106-107.
- ⁴³ Європейський суд з прав людини, Начова та інші проти Болгарії, 26 лютого 2004 року, параграф 119.
- ⁴⁴ Європейський суд з прав людини, Маккерт проти Великобританії, 4 травня 2001 року, параграф 115.
- ⁴⁵ Висновок Венеціанської Комісії 380/2006 на проект Закону України про внесення змін до Конституції стосовно прокуратури, <http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-AD%282006%29029-e.pdf>
- ⁴⁶ Європейський суд з прав людини, Захаркін проти України (Заява № 1727/04) , 24 червня 2010, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Zakharkin%20Ukraine&sessionId=74338171&skin=hudoc-en>,
- ⁴⁷ Європейський Комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, (КЗК), 14-а Загальна доповідь про діяльність за період з 1 серпня 2003 року по 31 липня 2004 року, Страсбург, 21 вересня 2004 р. CPT/Inf (2004) 28
www.cpt.coe.int/en/annual/rep-14.pdf
- ⁴⁸ Європейський суд з прав людини, Бочаров проти України (Заява № 21037/05), 17 березня 2011 р.
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Bocharov%20Ukraine&sessionId=74338171&skin=hudoc-en>
- ⁴⁹ Європейський суд з прав людини, Самардак проти України (Заява № 43109/05), 4 листопада 2010 р.,
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Samardak%20Ukraine&sessionId=74338171&skin=hudoc-en>
- ⁵⁰ Див. Захаркін проти України
- ⁵¹ Див. Захаркін проти України
- ⁵² Принцип 3 (б), Принципи ООН щодо ефективного розслідування та ведення документації у випадках застосування катувань та жорстоких, негуманних або таких, що принижують гідність людини, видів поводження або покарання, резолюція ГА 55/89, 4 грудня 2000 р.
- ⁵³ Комітет ООН з прав людини, Зауваження загального порядку № 31, Док. ООН ССРР/C/21/Rev.1/Add.13, параграфи 15-18
- ⁵⁴ Стандарти КЗК, стор. 84
- ⁵⁵ Стандарти КЗК, стор. 88
- ⁵⁶ Лист до Amnesty International від 15 липня 2011 р.
- ⁵⁷ Лист до Amnesty International від 15 липня 2011 р.

**Я ХОЧУ
ДОПОМОГТИ**

ЧИТО У МІСЦЯХ РЕЗОНАНСНИХ
КОНФЛІКТІВ, ЧИ У ЗАБУТИХ
КУТОЧКАХ СВІТУ AMNESTY INTERNATIONAL
ПОСТІЙНО ПРОВОДИТЬ КАМПАНІЇ,
СПРЯМОВАНІ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СПРАВЕДЛИВОСТІ, СВОБОДИ ТА
ПОВАГИ ГІДНОСТІ ДЛЯ ВСІХ ЛЮДЕЙ,
І НАМАГАЄТЬСЯ ЗАЛУЧИТИ ЯКОМОГО
БІЛЬШЕ ЛЮДЕЙ ДО БУДІВНИЦТВА
КРАЩОГО СВІТУ.

ЯК ВИ МОЖЕТЕ ДОПОМОГТИ?

Активісти з усього світу показали, що існує можливість протистояти небезпечним силам, що порушують права людини. Станьте частиною цього руху. Дайте відсіч тим, хто проповідує страх та ненависть.

- Вступіть у лави організації Amnesty International та станьте частиною всесвітнього руху, що прагне покласти край порушенням прав людини. Допоможіть нам змінити ситуацію на краще.
- Зробіть пожертвування на підтримку діяльності Amnesty International

Разом нас почують.

☐ Я хочу отримати подальшу інформацію стосовно членства в організації Amnesty International

ім'я

адреса

країна

ел. пошта

☐ Я хочу зробити пожертвування на користь організації Amnesty International (пожертвування приймаються тільки у фунтах стерлінгів, доларах США та євро).

сума

зніміть з рахунку моєї картки

Visa ☐

Mastercard ☐

номер

дата закінчення терміну дії

підпис

Поверніть цю форму до представництва Amnesty International у вашій країні.
(Перелік міжнародних представництв Amnesty International можна знайти на веб-сайті www.amnesty.org/en/worldwide-sites.)

Якщо у вашій країні немає представництва Amnesty International поверніть цю форму до Міжнародного секретаріату в Лондоні за адресою:

Amnesty International, International Secretariat, Peter Benenson House,
1 Easton Street, London WC1X 0DW, United Kingdom

amnesty.org

«ЗА ВІДСУТНОСТІ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ» ЦІНА БЕЗКАРНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

Правоохоронці в Україні систематично порушують права людини, незважаючи на зростання зусиль, спрямованих на вирішення цієї проблеми, та зростаючого засудження цього явища громадськістю. Неспроможність відповідних відомств вирішити цю проблему та високий рівень корупції в Міністерстві внутрішніх справ призводить до того, що люди, які стикаються з правоохоронцями, наражаються на ризик поганого поводження з ними — від словесних нападів до катування та інших видів жорстокого поводження, включаючи смертельні ушкодження. Розслідування цих подій часто затримується та є неефективним і упередженим, що тільки сприяє подальшому розвитку культури безкарності серед правоохоронців.

Цей звіт є результатом інтерв'ю з постраждалими, юристами та правозахисниками, проведеними організацією Amnesty International у березні та квітні 2011 року. До нього увійшли викладення окремих справ, аналіз проблеми катування та жорстокого поводження в Україні та рекомендації уряду.

Організація Amnesty International пропонує цілу низку рекомендацій, які мають допомогти уряду виконати свої міжнародні зобов'язання в галузі боротьби з катуваннями та іншими видами жорстокого поводження. Серед них: заснування незалежного органу з відповідними ресурсами для розслідування усіх заяв про порушення прав людини з боку представників правоохоронних органів, включаючи міліцію; забезпечення кращого захисту людей, що утримуються під вартою в міліції, а також заснування незалежної інституції з повноваженням проводити моніторинг місць утримання під вартою.

amnesty.org

Індекс: EUR 50/009/2011
Жовтень 2011 р.

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

